

Univerzita Karlova

Fakulta humanitních studií

Studijní program Historická sociologie

Diplomová práce

Mgr. et Bc. Monika Stachová

Němci na Slovensku během druhé světové války

Slovak Germans during the Second World War

Praha 2022

Vedoucí práce: doc. JUDr. PhDr. Jan Štemberk, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7. ledna 2022

Monika Stachová

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. JUDr. PhDr. Janu Štemberkovi, Ph.D. za to, že byl ochoten ujmout se vedení této diplomové práce, pročítal zaslané fragmenty textů a komentoval je.

Velký dík patří všem ochotným a milým archivářům a archivářkám, které jsem během svého bádání potkala, ať již v Bundesarchivu, v kremnickém archivu, ve Slovenském národním archivu, v Modre, Popradu, Prievidze a ve Spišském archivu v Levoči. Zapomenout nemohu ani na obětavé knihovníky a knihovnice v NKP a Univerzitné knižnici v Bratislavě.

Za podporu, připomínky k textu a korektury bych ráda poděkovala Mgr. et Mgr. Ladislavu Benešovi a Mgr. Anně Císlarové.

Zároveň bych chtěla poděkovat i za podporu svým rodičům, Miloslavu Kašťánkovi, svým spolubydlícím a přátelům.

Klíčová slova:

Loajalita, myšlená společenství, paměť, druhá světová válka, Spiš, Hauerland, Bratislava, Němci, Slovensko, Deutsche Partei

Keywords:

Loyalty, imagined communities, memory, the Second World War, Zips, Hauerland, Bratislava, Germans, Slovakia, Deutsche Partei

Abstrakt

Diplomová práce se zaměřuje na německé obyvatelstvo žijící na území Slovenska během druhé světové války. Krom toho zkoumá, jakým způsobem se po vyhlášení slovenské autonomie proměňovalo jeho postavení a jakou roli přitom sehrávala Deutsche Partei vedená Franzem Karmasinem. Tato politická strana se snažila o vytvoření společné karpatoněmecké identity a kontrolu veškerého německého společenského života. Práce analyzuje na příkladu politiky, hospodářství, kultury či školství, jak se jí dařilo naplňovat tento ambiciózní záměr a zda byla úspěšná v získávání sympatií slovenských Němců a Němek. Následně se věnuje i dopadům druhé světové války, retribučnímu soudnictví a složitému vyrovnávání se s nacistickou minulostí.

Abstract

The master thesis focuses on the German population living in Slovakia during the Second World War. Moreover, it examines the way the status of Germans was changing after Slovak autonomy had been established and which role Deutsche Partei led by Franz Karmasin played in this process. The political party attempted to form the collective identity of Carpathian Germans and have control of the entire German social life. The thesis analyzes on political, economical and cultural levels how the party succeeded in fulfilling this ambitious purpose or influencing Germans and getting sympathy. Further, it deals with the wartime aftermaths, retributive justice and coming to terms with the past.

Obsah

Seznam zkratk	8
1. Úvod	9
1.1 Struktura práce	10
1.2 Kontextualizace	12
1.3 Dosavadní bádání	14
1.4 Pramenná základna	16
2. Teoretická východiska	16
2.1 Myšlená společenství a nacionalismus v pojetí Benedicta Andersona	17
2.2 Paměť	18
2.3 Aktérství (agency)	19
2.4 Loajalita	19
3. Od autonomie po vznik slovenského státu	20
3.1 Spiš	21
3.2 Bratislava	28
4. Situace během druhé světové války v jednotlivých jazykových ostrovech	32
4.1 Bratislava	32
4.2 Spiš	34
4.3 Hauerland	36
5. Školství	40
5.1 Změny v struktuře německého školství po vyhlášení slovenské autonomie	40
5.2 Proměny školství v Bratislavě a jejím okolí po říjnu 1938	41
5.3 Snahy o změny ve školství ve spišskoněmecké oblasti	43
6. Představa o německé rodině a výchova	46
7. Deutsche Partei a politická činnost během druhé světové války a sounáležitost	48
8. Kultura	52
9. Vztah německého a slovenského obyvatelstva za války	54
10. Politika paměti	57
10.1 Mimo Československo – bilancování 20 let v cizím státě	59
10.2 Přimknutí k novému kolektivnímu celku a přetvoření kolektivní paměti	60
11. Následky druhé světové války. Spolehlivost, loajalita a ztráta majetku	63
12. Závěr	69
Bibliografie	72

<i>Archivní fondy</i>	72
<i>Pomůcky</i>	72
<i>Periodika</i>	72
<i>Primární literatura a edice dobových dokumentů</i>	72
<i>Studie a články</i>	73
<i>Sekundární literatura</i>	73
<i>Elektronické zdroje</i>	75
<i>Závěrečné práce</i>	76

Seznam zkratek

BArch – Bundesarchiv

BO - Bojnice

DP – Deutsche Partei

f. - folio

KdP – Karpatendeutsche Partei

KR – Kremnica

MNV – Miestny národný výbor

ONV – Okresný národný výbor

s. – strana

SAV – Slovenská akadémia vied

SD – Sicherheitsdienst

SS - Schutzstaffel

SNP – Slovenské národné povstanie

ŠABA – Štátny archív v Bratislave

ŠABB – Štátny archív v Banskej Bystrici

ŠAPO – Štátny archív v Prešove

ŠATN – Štátny archív v Trenčíne

1. Úvod

„Okolo skupin seřazených účastníků slavnosti se pohybovalo ostatní zvědavé obecnstvo a čekalo napjatě na to, co přijde.“¹

Roky 1938 a 1939 byly pro německé obyvatelstvo na Slovensku, které čítalo zhruba 130 000 členů a členek, v mnoha ohledech přelomové. Na podzim roku 1938 byla vyhlášena slovenská autonomie a v březnu 1939 posléze vznikl Slovenský štát. Jak je ostatně patrné na úvodním citátu, obě události vyvolávaly u německé menšiny slavnostní veselí. Zároveň se ale dostavovala i velká očekávání, co jí přinesou následující léta a jak se změní její postavení či menšinová práva z meziválečného Československa. Válečné události, deficitní zásobování během konfliktu či odvody do německého wehrmachtu pak představovaly minimálně pro část z nich deziluzi. Jak tento moment ovlivňoval vztah německého obyvatelstva k dříve oslavovanému Slovenskému štátu a k nacionálnímu socialismu?

Předmětem výzkumu této diplomové práce, jež chronologicky navazuje na původní bakalářskou práci *Identita karpatských Němců v meziválečném Československu*,² je německé obyvatelstvo na území Slovenska během druhé světové války. V centru mé pozornosti pak bude stát proměna slovensko-německých vztahů po vyhlášení autonomie Slovenska. Ústřední politickou postavou reprezentující německé obyvatelstvo na Slovensku během druhé světové války byl Franz Karmasin, který tehdy zastával funkci státního tajemníka pro německou menšinu. Nabízí se zde zásadní otázky po jeho vlivu na postavení slovenských Němců ve zmíněném období. Jak byla v této době úspěšná *Deutsche Partei*, tedy Karmasinova strana, ve svém záměru o vytvoření společné karpatoněmecké identity, a tak i sjednocení veškerého německého obyvatelstva? Dařilo se jí snáze sjednotit německé obyvatelstvo na Slovensku než její předchůdkyni *Karpatendeutsche Partei* (KdP)? Jak ostatně korespondovaly požadavky německého obyvatelstva s představami jeho politických představitelů? Otázkou je, zda se pozice německého obyvatelstva po vyhlášení autonomie skutečně zlepšila a v jakých ohledech však jejich německví představovalo překážky? Docházelo k výměně elit v souvislosti s radikalizací německého obyvatelstva? Zaměřuji se na to, zda Franz Karmasin reprezentoval skutečně zájmy veškerého německého obyvatelstva, nebo se setkával s nějakou opozicí a také, jak se změna politiky promítala do partikulárních agend. O něco komplikovanější bylo

---

¹ 4000 Zipser Deutsche marschieren. In: *Karpathen-Post*, 18. 3. 1939, s. 2.

² STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa*. 2015. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Vedoucí práce Spurný, Matěj.

pronikání Karmasinovy strany ve spišskoněmecké oblasti, která byla tradičně orientována spíše na Maďarsko.

Vyústěním událostí druhé světové války byla následná evakuace německého obyvatelstva ze Slovenska a jeho poválečný odsun. Klíčovým termínem v tomto období se stala „osvědčení o národní spolehlivosti“, která mj. určovala míru (ne)zapojení a kolaborace s nacistickým Německem a také angažovanost v jeho tehdejších stranických strukturách. Důležitá byla především pro občany a občanky německé národnosti, kteří chtěli zůstat po válce na území Československa, jako predispozice pro navrácení československého občanství.³ Právě těmto otázkám se budu věnovat v druhé polovině této diplomové práce.

1.1 Struktura práce

Diplomová práce je členěna především tematicky při zachování jisté chronologie, přičemž v rámci každého tématu, pokud je to možné a dovolují toto dělení prostudované prameny, je dále rozdělena na jednotlivé německé jazykové ostrovy, tj. Bratislava, *Hauerland* a Spiš. Nejprve se věnuji v její teoretické části kontextualizaci bádání, které pro mne představuje historický úvod a výchozí bod, od něhož posléze odvíjím svůj výzkum. Následně se snažím detailně analyzovat dosavadní historické bádání k tématu práce a popsat, kde spatřuji jeho přínosy, nedostatky či slabiny. Následně pak představuji svou pramennou základnu, koncepty a metodologii, ze kterých jsem při psaní práce a při svém bádání vycházela.

V druhé části práce se věnuji jednotlivým tematickým blokům, které představuje v první řadě vývoj v mezidobí po autonomii Slovenska z dne 6. října, až po vznik samostatného Slovenského štátu dne 14. března 1939. Zvláštní důraz budu klást na přiblížení situace v jednotlivých jazykových ostrovech v období druhé světové války a s tím spojené otázky, zda je zde možno vysledovat jistá specifika typická pro partikulární region, čím se od sebe vzájemně odlišovaly a co měly naopak společného. V části pojednávající časový úsek mezi podzimem 1938 a březnem 1939 bohužel není zahrnut *Hauerland*, a to kvůli nedostatku získaného pramenného materiálu ke sledovanému období. Dílčí informace o situaci v tomto regionu pocházející z této doby jsou tedy přiřčeny k analýze situace během druhé světové války. Významný a obsáhlý připojený tematický blok představuje oblast německého školství mezi podzimem 1938 a

---

³ <https://www.psp.cz/docs/laws/dek/331945.html> (05.01.2022, 12:10).

koncem druhé světové války, na kterém chci ukázat vliv *Deutsche Partei* na rozvoj německého školství v tomto období.

Další dílčí kapitola je věnovaná otázkám výchovy a představě o rodině, která je nerozlučně spjatá s nacionálněsocialistickými představami o feminitě. Základní otázkou bude, jak se přístup k ženám a výchově dětí proměňuje po 6. říjnu 1938. O to důležitější je tato otázka, vezmeme-li v potaz to, že ženy měly svou ženskou organizaci v rámci struktur samotné *Deutsche Partei*. Právě tato instituce se stala předmětem následující kapitoly. Děni během druhé světové války bylo silně určováno *Deutsche Partei*, jejíž předsedou byl Franz Karmasin pocházející z Moravy. Tato strana mohla u německého obyvatelstva jednotlivých jazykových ostrovů vytvářet vazby sounáležitosti či prohlubovat názorové propasti a neporozumění mezi nimi. Jaké aspekty života německého obyvatelstva na Slovensku však mohla její činnost reálně ovlivňovat?

Posléze se věnuji otázkám kultury, tradic, kulturního průmyslu, modernismu s odkazem např. na Rogera Griffina,⁴ a jakou roli vlastně tyto představy sehrávaly v německé společnosti na Slovensku během druhé světové války. Němci a Němky na Slovensku nežili v této době v sociálním vakuu, ale pro jejich identitu a alteritu byly konstitutivní i vztahy se slovenským obyvatelstvem, potažmo s jinými menšinami žijícími na Slovensku, tedy např. i Maďary a Maďarkami v oblasti Spíše. To však nebyl jediný prvek důležitý pro utváření kolektivní identity německého obyvatelstva. Významnou roli zde sehrávala i kolektivní paměť, její formování a proměna během druhé světové války a také otázka, jakým způsobem se proměňoval dějinný narativ o starší i poměrně nedávné historii, např. o meziválečném Československu, nebo to, jakým způsobem docházelo k překódování významů.

Ve výkladu konce druhé světové války na Slovensku v souvislosti s německým obyvatelstvem jsou pro mne podstatné tři prvky – prvním, tj. evakuaci a posléze odsunu německého obyvatelstva, se věnuji pouze okrajově, protože bude již poměrně vyčerpávajícím způsobem představen v podkapitole zaměřené na dosavadní bádání.⁵ Druhým aspektem je spolehlivost a loajalita, která je naplňována během války a následně po válce jinými významy. Území po

---

⁴ GRIFFIN, Roger. *Modernismus a fašismus: pocit začátku za Mussoliniho a Hitlera*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016.

⁵ GABZDILOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004. KOVÁČ, Dušan. *Vysídlenie Nemcov zo Slovenska: (1944-1953)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2001. ZÜCKERT, Martin, SCHVARC, Michal a FIAMOVÁ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45: Verlauf, Kontexte, Folgen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2019. ZÜCKERT, Martin, ed., SCHVARC, Michal, ed. a MEIER, Jörg, ed. *Migration – Zentrum und Peripherie - kulturelle Vielfalt / neue Zugänge zur Geschichte der Deutschen in der Slowakei*. Berlin: Frank & Timme, Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2018.

odsunutých Němcích a Němkách a jejich německý majetek byly podstatným základem pro utváření jakési poválečné experimentální „sociální laboratoře“⁶. Kromě toho představoval německý majetek zanechaný na Slovensku jistý kapitál, který měl pokrýt materiální škody v poválečném období.

Citace z pramenů a uvedené dobové výrazy, se kterými v diplomové práci operuji, jsou vyznačeny kurzívou a uvozovkami. V případě, že se jedná o německý název instituce, strany, periodika či jiného subjektu, uvádím daný název v kurzívě, a v některých případech doplňuji v závorce i český překlad či zkratku instituce. Uvedené úryvky z pramenů jsou přeloženy jak z němčiny, tak ze slovenštiny do českého jazyka. Pokud se jedná o citlivý osobní materiál, jako jsou např. prameny lokální úrovně či archivní dokumenty z mimořádných lidových soudů, uvádím zde pouze křestní jméno s iniciálou z důvodu zachování alespoň částečné anonymizace dané osoby.

1.2 Kontextualizace

Německá menšina se po Vídeňské arbitráži a následném připojení jižních oblastí Slovenska k maďarskému státu stala najednou nejpočetnější menšinou v autonomním Slovensku, potažmo později v nově vzniklém slovenském státě.⁷ Se silnější pozicí ve slovenském státě se proměňovalo i to, jak německá menšina vnímala sebe samotnou, a také její očekávání v souvislosti s politickou participací apod. Širší pole působnosti na politické scéně se rozevíralo i *Deutsche Partei*, vedené Franzem Karmasinem. Jak zásadní byla tato proměna a do jaké míry byla hmatatelná pro nepoliticky angažované Němce a Němky? V roce 1940 čítalo německé obyvatelstvo celkem přes 130 000 členů.⁸ Jaká byla dynamika identifikace s německou národností v průběhu druhé světové války? A co pro některé znamenalo být Němcem či Němkou? Tato proměna a následovný vývoj je pro mě zásadní, proto se v práci snažím sledovat, do jaké míry s touto novou význačnou pozicí německé menšiny zahýbala válečná zkušenost, vojenské odvody, útoky na německé obyvatelstvo žijící v oblasti *Hauerlandu* ze strany partyzánských oddílů.

---

⁶ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex, 2011.

⁷ ŠPROCHA, Branislav a Pavol TIŠLIAR. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938–1945*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016. s. 137.

⁸ Tamtéž, s. 139.

Německé obyvatelstvo bylo podobně jako v meziválečném Československu i během druhé světové války rozdrobeno do celkem tří jazykových ostrovů. Nejpočetnější zastoupení mělo německé obyvatelstvo na středním Slovensku v oblasti zvané *Hauerland*, která zahrnovala např. Nitrianske Pravno, Chvojnicu, hornické město Handlovou či Kremnicu a přilehlé obce. Jednalo se o poměrně rozsáhlé, byť poněkud vnitřně fragmentované, nepříliš kompaktní území roztroušených německých osídlení na středním Slovensku. Další významnou oblast představoval region Spiše, zahrnující v sobě území táhnoucí se od Tater směrem na východ k Levoči a Spišské Nové Vsi a města a obce jako je Kežmarok, Levoča, Dobšiná, Gelnica apod. Posledním regionem, ve kterém se nacházela větší koncentrace německého obyvatelstva byla Bratislava a její okolí jako např. Modra, Devín, který byl přiřazen na podzim roku 1938 k nacistickému Německu podobně jako Petržalka.

Situace se oproti meziválečnému období proměnila po vyhlášení slovenské autonomie 6. října 1938. Tato událost představuje výchozí bod pro mé bádání a navazuje tak chronologicky na bakalářskou práci s názvem *Identita karpatských Němců v meziválečném Československu* z roku 2015, která naopak byla zmíněným historickým milníkem ukončena.⁹ Zazněl v ní i následující citát, který otevírá mnohé otázky věnované dynamice německé identity a postavení německého obyvatelstva na Slovensku po 6. říjnu. Pocházel od velitele četnické stanice v Janově Lehotě, nacházející se v kremnickém okrese. Stěžoval si na to, že se tamější německé obyvatelstvo náhle radikalizovalo a začalo se oslovovat nacistickým pozdravem.

„(...) byla oznámena veřejným rozhlasem občanům německé národnosti úplná volnost v projevu jejich národnostního a kulturního svérázu – prosím na jaký rozsah se tato volnost vztahuje a může být trpěno zmíněné chování obyvatelstva.“¹⁰

V diplomové práci se snažím nastínit, jakým způsobem se proměnilo postavení německé menšiny po tomto datu a zda pro ni skutečně představovalo výraznější zlom. Po vzniku Československa v roce 1918 se německé obyvatelstvo ocitlo v novém státě, se kterým se příliš neidentifikovalo, a v mnoha případech se pokoušelo realizovat připojení svého teritoria k Maďarsku. Tento fenomén se týkal především oblasti Spiše a okolí Bratislavy. Znamenalo to, že ožil tento sentiment i po vyhlášení slovenské autonomie, nebo lze sledovat spíše opačné tendence? V oblasti *Hauerlandu* docházelo během druhé poloviny 20. let a posléze hojně

---

⁹ STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa*. 2015. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Vedoucí práce Spurný, Matěj.

¹⁰ Tamtéž, s. 96-97.

během 30. let k nárůstu počtu sympatizantů nejprve Karpatoněmecké strany (*Karpatendeutsche Partei*), poté její následovnice *Deutsche Partei*, která vznikla v říjnu 1938 jen několik dní po vyhlášení autonomie Slovenska. Jak však s touto náklonností zahýbala zkušenost druhé světové války a především zkušenost SNP v roce 1944? Jedná se o důležitý aspekt, který chci v diplomové práci zohlednit.

1.3 Dosavadní bádání

Jedním z nejznámějších historiků, jenž se v minulosti zabýval výzkumem německého obyvatelstva na Slovensku, je Dušan Kováč.¹¹ Již v raných 90. letech publikoval knihu *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 - 1945)*, která je svým obsahem poměrně hodnotná a faktografická, ale je vedena duchem pozitivistického způsobu historického bádání, které sleduje během druhé světové války především roviny vztahů mezi německými státními orgány, popř. slovenskými orgány veřejné správy a německých politických představitelů na Slovensku. V roce 2001 vydal Kováč v rámci studií publikovaných Ústavem pro soudobé dějiny text věnovaný odsunu slovenských Němců, který měl představovat razantnější průlom v této problematice.¹² Zacielení mé diplomové práce by se nemělo zaměřovat na tuto celoslovenskou či mezinárodní úroveň ústředních státních úřadů, nýbrž na sociální praxi na regionální úrovni prostřednictvím archivních pramenů lokální provenience či německých situačních zpráv, které se nacházejí v *Bundesarchivu*. Zároveň autor nevěnuje pozornost ani možným motivacím jednotlivých aktérů.

Dalším slovenským historikem, který ve svých pracích tematizuje německé obyvatelstvo na slovenském území je Michal Schvarc, historik, jenž v současné době působí na Slovenské akademii věd (SAV). Ve zmiňovaných textech se věnoval převážně politické činnosti v *Hauerlandu*¹³ či stranických orgánů Karpatoněmecké strany potažmo později *Deutsche Partei*¹⁴ a příliš nesrovnával vývoj v této oblasti se zbylými německými jazykovými ostrovy.

---

¹¹ KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. Bratislava: Veda, 1991.

¹² KOVÁČ, Dušan. *Vysídlenie Nemcov zo Slovenska: (1944-1953)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2001.

¹³ SCHVARC, Michal. Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku v rokoch 1935-1938. In: *Historický časopis: Historického ústavu SAV*, 2004, roč. 52, č. 1, s. 87–118.

¹⁴ SCHVARC, Michal. Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: *Vojenská história: časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, 2005, roč. 9, č. 4, s. 102–108. SCHVARC, Michal. Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938-1945. In: ŠMIGEL, Michal, MIČKO, Peter (ed.). *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov. IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. - 15. apríla 2005*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005. s. 101-118. Najnověji pak viz SCHVARC, Michal, HRUBOŇ, Anton. Od "ochrany

Ve svých dílech kladl mnohem větší důraz na politické fungování a politické struktury této strany, avšak mnohem více pracoval s lokálními prameny než např. již zmiňovaný Dušan Kováč. Kromě toho se v nedávné době společně s Martinou Fiamovou a Martinem Zückertem podílel na vydání publikace věnované evakuaci německého obyvatelstva na Slovensku, která je zasazena do širšího kontextu dějinného vývoje před druhou světovou válkou a během ní.¹⁵

V rámci identit se na toto téma zaměřovala v podkapitole svého příspěvku k identitě tzv. karpatských Němců i Elena Mannová, větší důraz ale kladla na období 19. století. Zkoumané období charakterizovala ale pouze okrajově,¹⁶ a to převážně v kapitole věnované „*zglajchšaltované Volksgruppe*“. Kromě ní se na problematiku německého obyvatelstva na Slovensku specializoval germanista Jozef Tancer,¹⁷ který byl ostatně i spoluautorem kapitoly Eleny Mannové v kolektivní monografii *My a ti druhí*. V publikaci *Rozviazané jazyky* vydané před několika lety reflektoval vztah jazyka, politiky a kolektivní paměti ve staré Bratislavě prostřednictvím vzpomínek pamětníků a pamětnic, kteří často pocházeli z řad přešpurského německého obyvatelstva.

Soňa Gabzdilová-Olejníková s manželem Milanem Olejníkem¹⁸ se ve svém výzkumu zaměřovali na odsun karpatských Němců. Kromě toho se oba věnovali i delším kontinuitám odsunu a evakuace, přičemž se snažili zachytit osudy německého obyvatelstva, které zůstalo na území Slovenska i po roce 1948.¹⁹ Průběh evakuace a samotný odsun neplánuji ve své diplomové práci příliš tematizovat, neboť už je důkladně zpracovaný jinde. Spíše budu svou pozornost věnovat možným důsledkům vysídlení německého obyvatelstva a osvědčením o státní spolehlivosti. To však neznamená, že by v diplomové práci nezazníval alespoň základní kontext evakuace potřebný pro osvětlení jiných důležitých jevů.

---

nemeckej veci" ku kultu hákového kříža. Rola Karpatskonemeckej strany pri fašizácii nemeckej menšiny na Slovensku. In: HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský: korene, podoby a reflexie fašizmu na Slovensku (1919–1945)*. Bratislava: Premedia, 2021. s. 175–201.

¹⁵ ZÜCKERT, Martin, SCHVARC, Michal a FIAMOVÁ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45: Verlauf, Kontexte, Folgen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2019.

¹⁶ MANNOVÁ, Elena, TANCER, Jozef. *Od uhorského patriotizmu k menšinovému nacionalizmu. Zmeny povedomia Nemcov na Slovensku v 18. až 20. storočí*. In: KILIÁNOVÁ, Gabriela, ed., KOWALSKÁ, Eva, ed. a KREKOVIČOVÁ, Eva, ed. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2009.

¹⁷ TANCER, Jozef. *Rozviazané jazyky: ako sme hovorili v starej Bratislave*. Bratislava: Slovart, 2016.

¹⁸ GABZDILOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2005. GABZDILOVÁ, Soňa, ed. a OLEJNÍK, Milan, ed. *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945-1953 v dokumentoch*. Prešov: Universum, 2005.

¹⁹ Podobně viz zmiňovaný KOVÁČ, Dušan. *Vysídlenie Nemcov zo Slovenska: (1944–1953)*, c. d.

1.4 Pramenná základna

Archivní výzkum se opíral především o různorodé prameny, které byly získány a prostudovány před koronavirovou pandemií či v omezeném režimu během ní.²⁰ Jedná se především o *Bundesarchiv*, *Slovenský národný archív*, ve kterém byly prostudovány materiály pocházející většinou z archivního fondu Ministerstva vnútra SR nebo Policejného riaditeľstva v Bratislave. Alespoň fragmentárně jsem se snažila zaměřit na regionální archívy na Slovensku, které ve svých sbírkách vlastní dokumenty okresních úřadů, notariát, přičemž důležité pro mne byly především situační zprávy, následně v těsně poválečném období hrály rozhodující roli ONV, MNV apod. Mezi tyto archívy lokální provenience se řadí např. *Spišský archív v Levoči*, *Štátný archív Banská Bystrica*, *pracovisko Kremnica*, *Štátný archív v Prešove*, *pracovisko v Poprade*, kde se nachází materiál týkající se kupř. Kežmaroku či německých osídlení v Tatrách, následně pak okrajově i *pracovisko v Spišské Nové Vsi*. Kromě zmiňovaných archivních pramenů jsem se věnovala studiu vybraných německých periodik, s důrazem na noviny *Grenzbote* vycházející v Bratislavě a spišskoněmecký *Karpathen-Post*, jehož vydávání bylo přerušeno v roce 1942. Posledně zmiňovaný list byl totiž názorově a personálně propojený se *Zipser Deutsche Partei* (Spišskoněmeckou stranou), která představovala politickou konkurentku Karmasinovy *Deutsche Partei*.

2. Teoretická východiska

Kapitola věnovaná teoretickým východiskům představuje klíčové pojmy, které se v diplomové práci objevují. Jedná se o koncept myšlených společenství (*imagined communities*) od Benedicta Andersona, který aplikuji na snahy *Deutsche Partei* utvořit společenství zahrnující všechny Němce a Němky žijící na Slovensku. Strana pro dosažení tohoto cíle využívala i politiku paměti a snažila se konstruovat společnou historickou zkušenost, na které by vybuodovala kolektivní identitu. Zásadní je pro mne i analytický pojem aktérství, který umožňuje prozkoumat chování a motivace aktérů a akterek, proč patrně v dané situaci či období jednali tak, jak jednali. Posledním významným konceptem je lojalita, která je založena mj. i na aktérství. Jejím prostřednictvím je možné ukázat, jak se proměňovala legitimita panství *Deutsche Partei*, která se prohlásila za reprezentantku veškerého německého obyvatelstva na

---

²⁰ Mnoho slovenských archívů zůstávalo po delší dobu zavřených, další úskalí představoval rezervační systém termínů, který notně omezoval frekvenci návštěv archívu kupř. na maximálně jednu za tři měsíce. Stranický tisk *DP Deutsche Stimmen*, které jsou uloženy v Univerzitné knižnici v Bratislavě jsou bohužel v notně poškozeném stavu zabalené a nepřístupné pro bádání.

Slovensku. Zároveň umožňuje blíže prozkoumat dynamiku loajality např. u výslechových protokolů z lidových soudů na Slovensku.

2.1 Myšlená společenství a nacionalismus v pojetí Benedicta Andersona

Imagined communities, tedy myšlená společenství, představují koncept již zesnulého historika a politologa Benedicta Andersona. Vychází z představy ritualizovaného simultánního procesu čtení, v případě německého obyvatelstva na Slovensku především periodik, které vytvářelo pocit sounáležitosti mezi členy a členkami německé menšiny na Slovensku. Na stránkách tisku se tak dozvídali o existenci a životě jiných Němců a Němek na Slovensku, a během druhé světové války i v nacistickém Německu. Daná skupina si byla prostřednictvím tohoto úkonu vědoma sounáležitosti s ostatními. I když daný člověk věděl, že patrně nemá šanci potkat úplně všechny členy a členky daného společenství, uvědomoval si jejich přináležitost do této skupiny i to, že s nimi sdílí společnou identitu.²¹ Tím, že si jedinec osvojil onen typ kolektivní identity, napomáhal jej současně konstituovat a udržovat.²²

Se vznikem takto konstruovaného národního společenství se pojí tři paradoxy nacionalismu.²³ První se týká diskrepance mezi objektivní moderností národů a pocíťovaným dlouhým trváním ze strany daného národního či národnostního celku. Tento prvek je patrný na častých historických odkazech významných představitelů *Deutsche Partei* a v člancích německých periodik, které vycházely na Slovensku během druhé světové války. Zdůrazňovaly jakousi nevyhnutelnost propojení partikulárních německých jazykových ostrovů na Slovensku s velkým říšskoněmeckým celkem. Druhý paradox se dotýká deklarovaného formálního univerzalizmu nacionalismu, ke kterému se může každá skupina přihlásit. Naráží totiž na partikularitu v podobě konkrétních projevů nacionalismu a relativní uzavřenosti těchto skupin vůči těm tzv. „druhým“. Poslední nadefinovaný paradox spočívá v enormním rozdílu mezi mobilizační silou nacionalismu a jeho myšlenkovou vyprázdněností. Právě tento prvek se poměrně často objevoval i u DP, která pracovala s aktivizací mas a symbolikou prostoru.

---

²¹ Viz i STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa*, c. d., s. 28.

²² KLUSÁKOVÁ, Luďa, KRÍŽOVÁ, Markéta, KUBIŠ, Karel, ŘEZNÍK, Miloš, TINKOVÁ Daniela. Namísto úvodu. „My“ a „oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky. In: KUBIŠ, Karel, ed. *Obraz druhého v historické perspektivě. II, Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Praha: Karolinum, 2003. s.18

²³ ANDERSON, Benedict. *The nation and the origins of national consciousness*. In: HUTCHINSON, J. and SMITH A.D. (eds.), *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press, 1994. s. 44.

2.2 Paměť

Identita společenství je nerozlučně spjata s kolektivní pamětí a společným konstruováním historické zkušenosti. Kolektivní paměť není statická, nýbrž je velice dynamická, přičemž její formování citelně ovlivňuje proměňující se sociální situace.²⁴ Teoretické základy pro konceptualizaci kolektivní paměti v sociologii položil Maurice Halbwachs se svou publikací *Kolektivní paměť*.²⁵ Halbwachs v ní poukazyval na nutnou, ne vždy reflektovanou závislost každého jedince na společenských strukturách, neboť právě společnost mu umožňovala formovat paměť.

Paměť je neustále re-konstruována, některé prvky paměti a události jsou zdůrazňovány, redefinovány, jiné jsou během tohoto procesu zapomenuty či vytěšněny. Prostřednictvím užití nových slovních spojení, pojmů a rétorických figur dochází k pomyslnému diskursivnímu oddělení se od předcházejících dějinných narativů a k utvoření jisté distance mezi zmíněnými typy vzpomínání.²⁶ Zapamatování si představuje důležitý etický imperativ k dané komunitě, aby si neustále připomínala významné události a nezapomněla na ně.²⁷ Podobným způsobem se obracela Deutsche Partei jako reprezentantka německé menšiny na své členy a členky s podobným apelem a neustále jim připomínala různé historické události, aby jim zůstaly zakotvené v paměti.

Důležitý je pro mne i pojem *místa paměti*, který pochází od Pierra Nory.²⁸ Ten tvrdí, že paměť je nejvíce reflektována v historických momentech, kdy se vytrácí nebo již takřka není přítomna ve veřejném diskursu. Historické události jsou vzdálené, a právě paměť má tuto distanci překonávat. Když tedy nejvyšší představitelé Deutsche Partei či její sympatizanti hovořili o vzdálené minulosti, která se vázala až např. k Velkomoravské říši, snažili se jejím připomínáním smazávat onu časovou propast a tyto události neustále zpřítomňovat ve veřejném prostoru. Sociolog Csaba Szaló se věnuje analogickým otázkám ve vztahu k současné době a poukazuje na to, že paměť a obecně kulturní forma disponují jakousi stabilizační funkcí

---

²⁴ MASLOWSKI, Nicolas. Politika paměti: Mezi minulostí a přítomností. In: *Slovak Journal of Political Science*, roč. 13, č. 4. Trnava: Faculty of Social Sciences 2013. s. 285.

²⁵ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

²⁶ ANDERSON, Benedict R. O'G. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008. s. 207.

²⁷ ASSMANN, Aleida. *Formen des Vergessens*. Göttingen: Wallstein, 2016. s. 11.

²⁸ NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií. In: BENZA, Alban (ed.). *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998. Cahiers du CEFRES; no. 13. s. 44.

v nejistých a proměnlivých časech. Ta spočívá v poskytnutí vysvětlení a porozumění vlastní situaci v širším dějinném kontextu.²⁹

2.3 Aktérství (agency)

Zaměření na historického aktéra či aktérku umožňuje bližší zkoumání a snahy o rekonstrukci případných motivací jejich jednání či chování. Přestože každý představuje samostatný jednající subjekt, nelze ho zcela vyvázat se společenských struktur, tj. slovy německého sociologa Norberta Eliase *společenských figurací*. Zároveň je poněkud iluzorní předpokládat, že by každý aktér či aktérka byli za všech okolností racionálně uvažujícími individui s jasně predikovatelným jednáním.³⁰ Při analýze vystupování daného člověka se objevuje úskalí v podobě nemožnosti zcela nahlédnout do jeho či jejího vnitřního myšlenkového světa. Bruno Latour v tomto ohledu vychází z *actor-network theory* (ANT), tedy z širokého pojetí sítě aktérů, do které nepřísluší pouze tzv. subjekty, ale také objekty,³¹ jež mají rovněž jistý vliv na provedení dané činnosti a proměnu společenské reality. Lze si to představit na příkladu přítomnosti horského či kopcovitého prostředí vhodného pro působení partyzánských skupin, která citelně ovlivnila životy Němců a Němek v oblasti *Hauerlandu*.

Dalším příkladem může být vydávání osvědčení o národní spolehlivosti a sčítání obyvatelstva v roce 1930, které měly zásadní dopad na další existenci německého obyvatelstva v poválečném československém státě. Aktérství daných osob bylo důležité především v poválečném období v souvislosti s otázkami po spoluvině a kolaboraci během existence Slovenského štátu. Aktéři a aktérky tehdy byli během výslechů u příslušných lidových soudů vystaveni reflexi své pozice a situace, ve které se nacházeli během druhé světové války. Snažili se tedy popisovat či umenšovat svou roli v rámci stranických struktur.

2.4 Loajalita

Loajalita představuje mnohvrstevnatý koncept, který je sice podobný věrnosti, ale neodpovídá jí zcela. Krom toho je pevně propojena s emoční stránkou, již zmiňovaným aktérstvím a závisí na politické komunikaci. Vyznačuje se několika základními charakteristickými rysy, o nichž

---

²⁹ SZALÓ, Csaba. *Paměť míst: kulturní sociologie vzpomínání*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2017. s. 12.

³⁰ Teoretický rozpor mezi pojetím Maxe Webera a Norberta Eliase ozřejmuje ve svém příspěvku i Jan Horský. Viz HORSKÝ, Jan. Historický aktér. In: KONČOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014. s. 96.

³¹ LATOUR, Bruno. *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press, 2007. s. 10 či 21.

hovoří např. Jana Osterkamp a Martin Schulze Wessel.³² Přestože se jedná bytostně vnitřní pocit, je silně napojen na sociální strukturu daného společenství, který vytváří solidární vazby. Loajalita předpokládá reciproční vztah mezi tím, kdo loajalitu poskytuje, a tím, kdo ji přijímá. Zároveň se nejedná o nějakou rigidní, zcela neměnnou kategorii, ale je velmi dynamická a může se tedy v průběhu času citelně proměňovat. Poslední významnou charakteristikou tohoto konceptu je její propojenost s verbální a nonverbální komunikací. Loajalita je běžně prakticky neviditelná, až teprve tehdy, kdy je jednou ze stran vyžadována nebo artikulována, dochází k jejímu zviditelnění.

Loality a jejích proměn se dotýká ve své analýze retribučního soudnictví po druhé světové válce historik Benjamin Frommer.³³ V diplomové práci se dotknu několika případů poválečného lidového soudnictví s Němci pocházejícími z oblasti Spiše a budu se snažit na nich demonstrovat proměny loajalit, jak se slovenská společnost vypořádávala se starým politickým režimem, a také způsob, jakým se legitimizovalo nové poválečné panství.³⁴

3. Od autonomie po vznik slovenského státu

Samotná *Deutsche Partei* představovala na politické scéně do velké míry novum. Ustanovila se 10. října 1938 z členstva bývalé *Karpatendeutsche Partei*, která zanikla v témže roce.³⁵ Jejím vedoucím představitelem byl stejně jako v případě KdP Franz Karmasin.³⁶ Právě Karmasin se stal státním sekretářem, který měl na starosti chod zmiňovaného *Státního sekretariátu pro záležitosti německé národnostní skupiny na Slovensku*. Jeho strana se tímto krokem de facto stala reprezentantkou německé menšiny žijící na Slovensku. Z pozice předsedy této strany se pak Karmasin obrátil na veškeré německé obyvatelstvo na Slovensku s výzvou, která volala po ochraně německých hodnot a kulturního dědictví, jež mu bylo vlastní. Nesla se v dosti nacionálně socialistickém tónu a odvolávala se na nacistické Německo jako na garanta „ochrany každého jednoho Němce“.³⁷ Přestože bylo německé obyvatelstvo poněkud

---

³² OSTERKAMP, Jana, ed. a SCHULZE WESSEL, Martin, ed. *Exploring loyalty*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017. s. 3.

³³ FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010.

³⁴ WEBER, Max a HAVELKA, Miloš (ed.). *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998. s. 247. Weber zde vymezuje stát jako pospolitost, která si nárokuje na danému území monopol na použití legitimního násilí.

³⁵ KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871–1945)*, c. d., s. 136. Jako národnostní strana německé skupiny byla posléze oficiálně zaregistrována až vyhláškou z 14. října 1940. Viz MARSO, Julius von a KARL HAUSKRECHT. *Der politische Leiter: Die Satzungen der Deutschen Partei*. Kásmark: Paul Sauter, 1941. s. 27. Viz i Die „neue“ Deutsche Partei. In: *Grenzbote*, 11. 10. 1938, s. 3.

³⁶ Schicksalswende des Deutschtums in der Zips, In: *Karpathen-Post*, 22.10. 1938, s. 3.

³⁷ Tamtéž.

osamoceno a odříznuto od tzv. „velkého“ Německa, což bylo Karmasinem chápáno jako velice bolestivé, nacistické Německo stále implicitně či explicitně figurovalo v jeho rétorice jako pomyslný ochránce svých členů a členek, který mohl mocensko-politicky zasáhnout a překonávat tak hranice jednotlivých států či vměšovat se do jejich vnitropolitických záležitostí. Každý Němec a Němka, především ti, kteří zastávali nějaké významné pozice ve státních strukturách, byli vyzýváni k jednotě a loajalitě, která měla přispět k posílení pozice německého obyvatelstva na Slovensku, a tak i k formování společné karpatoněmecké identity.

Nově vzniklý *Státní sekretariát pro záležitosti německé národnostní skupiny na Slovensku* měl na starosti různé agendy dotýkající se právě německého obyvatelstva na Slovensku. Předmětem řešení zde byly často i stížnosti ze strany německého obyvatelstva, mnohdy příslušníků *Deutsche Partei* aj., na občany jiných národností, kteří byli vnímáni jako podezřelí a nespolehlivé osoby zastávající poměrně důležité posty v rámci slovenského státu. V jejich hledáčku byli např. Češi, kteří i v roce 1939 působili na Slovensku, a členové různých politických stran, jako např. sociální demokraté.³⁸ Vznik sekretariátu měl představovat demonstraci otevřenosti slovenské vlády vůči vybraným menšinám žijícím na jejím území. Kromě zmiňovaného německého sekretariátu vznikl ještě jeden, který cílil na záležitosti týkající se maďarského obyvatelstva žijícího ve Slovenském státě. Vrcholní představitelé jak slovenské, tak maďarské i německé národnosti směřovali ke sjednocení politiky a kultury partikulárních národností a snažili se vytěsnit z politického prostoru možné alternativy. Jednou z těchto zmíněných alternativ představovala např. ve spišskoněmeckém regionu Spišskoněmecká strana.³⁹

3.1 Spiš

„Venkované, takto to nejde! V těchto těžkých časech se nesmí postavit žádný Němec proti Němcům, nesmí být pokračováno ve staré půtce. Zdali jest Spišan německý nebo karpatoněmecký, je to všechno jedno, musíme stát sobě po boku k zachování naší vlasti a budoucnosti našich dětí!“⁴⁰

Tato slova bylo možno vyčíst v titulním článku spišskoněmeckého listu *Karpathen-Post* krátce po vyhlášení autonomie Slovenska. Situace na Slovensku byla poměrně nevyzpytatelná a

³⁸ SNA, fond: MV, odd. prez., fascikl: 52, sign. 13 991/1939, f. 4.

³⁹ Další byli např. němečtí křesťanští socialisté, kteří podporovali a přiklonili se spíše ke spojení maďarských stran na Slovensku. Viz *Deutsche Christlichsoziale mit den ungarischen Parteien*. In: *Grenzbote*, 11. 10. 1938, s. 3.

⁴⁰ *Deutsche in der Zips*, In: *Karpathen-Post*, 8.10.1938, s. 1.

německé obyvatelstvo nevědělo, co od těchto změn očekávat. Redakce listu vyzývala tamější Němce a Němky ke sjednocení a sounáležitosti, aby přečkali tuto turbulentní dobu a aby rovněž nedocházelo ke zbytečným sporům, který by je mohly zásadně a existenčně ohrozit. Tyto výroky ale nepředstavují smířlivost vůči zástupcům Karpatoněmecké strany či jejich stoupenců. Spíše poukazují na potenciál další fragmentace již tak názorově roztržitého spišskoněmeckého obyvatelstva. Politické zájmy by tak vytlačily a přebily lokální patriotismus,⁴¹ a tedy jeho geografickou a jazykovou sounáležitost. Spišský Němec a tzv. karpatský Němec představovali v tomto prostoru jakousi dichotomii německého soužití.

Přihlášení se ke karpatoněmecké identitě, která měla zahrnovat veškeré německé obyvatelstvo na Slovensku, by podle spišských Němců znamenalo sice přihlášení se k velkoněmeckému prostoru, jenž by možná poskytoval záštitu, avšak za cenu vykořenění a přerušení po dlouhá léta budovaných vazeb s ostatními národnostmi, jež byly důležité pro uchování jejich tradic. Ideál měla představovat syntéza jak nové karpatoněmecké identity spojené s idealismem a příklonem k nacistickému Německu, tak staré, spišskoněmecké, identity, která byla spojována s atributy jako byl klid, rozvážnost nebo prozíravost. Ono propojení mělo ochránit spišské Němce a Němky, aby se udrželi jako „*malý ostrůvek ve velkém moři*“.⁴² Vnímané ohrožení a nejistota německé kultury na Spiši byla poměrně palčivá, když bylo vyzýváno k jazykovému sjednocení bez ohledu na politickou orientaci i ze strany poslance za Spišskoněmeckou stranu a předsedy této strany Andora Nitsche.⁴³

Němci z Velkoněmecké říše se měli opět navracet zpět, proto byli vyzýváni spišští Němci z různých koutů republiky i ze zahraničí, aby se navrátili zpět do svých domovů a pomohli udržet spišskoněmeckou kulturu a německý život naživu. Kromě toho zaznívalo i volání po lidech, již zastávali povolání, která byla nezbytná a kterých se na Spiši nedostávalo – jako např. lékaři. Byli především varováni před pozlátkem úspěchu v Německu, kterým by se mohli nechat zlákat, místo toho, aby se podíleli na zachraňování své domoviny. Ta byla podle dobové diagnózy v největším ohrožení za posledních několik desítek let. Kolektivní, absolutní cíl a prospěch měl převážit nad tím individuálním a relativním.

---

⁴¹ HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 31. Lokální či regionální patriotismus byl pevně spjatý s daným územím a byl symptomatický pro periferní oblasti.

⁴² Deutsche in der Zips, In: *Karpathen-Post*, 8. 10. 1938, s. 1.

⁴³ Hned po vyhlášení autonomie podle periodika prohlásil, že „(...) nejsou žádné strany, jenom Němci.“ Viz tamtéž. Nitsch byl předsedou strany od roku 1922. Pocházel z Tatranské Lomnice a byl původně statkářem. Viz OLEJNÍK, Milan. Německá komunita na Spiši v letech 1918–1945. In: POLLÁK, Miroslav, ŠVORC Peter (eds.). *Spišské exody v 20. století*. Levoča: Občianskej združenie Krásny Spiš, 2017. s.131.

Celá situace byla pro spišskoněmecké obyvatelstvo krajně znepokojivá i z toho důvodu, že jednání o První vídeňské arbitráži⁴⁴ byla velice nevyzpytatelná. Zástupci z řad německého obyvatelstva nebyli nepřizváni na jednání, přestože se jich tato záležitost bytostně dotýkala a hrozilo zde přetrhání vazeb způsobené případným rozdělením regionu Spiše mezi dva státy. Již vznik Československa znamenal radikální zlom v hospodářských, politických a sociálních poměrech a poměrně radikální restrukturalizaci v těchto oblastech. V roce 1938 tedy hrozil další takový zásadní milník, který by znamenal začít opět od nuly a přebudovat tamější hospodářství. „*Není nám zcela lhostejné, jak dobře dopadnou nové hranice,*“ konstatoval neznámý autor v listu *Karpathen-Post*.⁴⁵

Představitelé Němců a Němek v regionu Spiše proto požadovali právo na sebeurčení, protože nechtěli přijmout rozhodnutí, které by nerespektovalo svéráz této oblasti a ignorovalo budované vazby na jiná teritoria a odbytiště, jako např. Podkarpatskou Rus, která byla přiřčena k Maďarsku. Postup, který nebral tyto faktory v potaz, vnímali jako zneuznání své poctivé práce, která by takto po desetiletí snažení v novém státě vyšla naprázdno. Především pak kritizovali nacionální náboj tohoto dělení a snahu vést jasné hranice mezi jednotlivými národy či menšinami, což podle nich bylo v případě spišskoněmeckého regionu vzhledem k jeho notně multikulturnímu charakteru takřka nemožné. Poukazovali tedy na to, že při utváření mezinárodní politiky byly ignorovány lokální požadavky a specifika tohoto území či že se utvářely bariéry mezi německým a slovenským, potažmo maďarským, obyvatelstvem po takřka 800 let trvajícím soužití. Na krátký čas, zhruba pět dní, existovala tzv. *Zipser Ungarisch-Deutsche Nationalrat* (Spišská německo-maďarská národní rada) v Spišské Nové Vsi, než byla zrušena okresním úřadem.⁴⁶ Jednalo se o separatistické snahy ze strany spišského Německva přiřčnit se k maďarskému státu podobně jako tomu bylo v roce 1918.⁴⁷

Spišskoněmecká strana se snažila okamžitě reagovat na nastalé poměry a deklarovala svou otevřenost k sjednocení veškerého německého obyvatelstva na Slovensku. Plánované sjednocení však vyžadovalo lepší komunikaci s ostatními tamějšími jazykovými ostrovy. Dále se ve svém prohlášení přihlásili se k německví ve formě „*volksdeutsch*,“ tedy německé populace

---

⁴⁴ První vídeňská arbitráž představuje ujednání z 2. listopadu 1938 týkající se postoupení vybraných oblastí na jižním a východním Slovensku Maďarsku a předání Petržalky, Devína a přilehlých území nacistickému Německu.

⁴⁵ Wir fordern unser Selbstbestimmungsrecht! In: *Karpathen-Post*, 22. 10. 1938, s. 1.

⁴⁶ Gründung und Auflösung des Zipser Ungarisch-Deutschen Nationalrates. In: *Karpathen-Post*, 29. 10. 1938, s. 2.

⁴⁷ KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*, c. d., s. 138-139.

žijící mimo území nacistického Německa.⁴⁸ Svým způsobem zastávala poněkud schizofrenní pozici, ve které se pokoušela vzájemně propojit právo na sebeurčení a zároveň usilovala o překonání sporů v podobě sjednocení německé menšiny na Slovensku. Karmasin se též snažil více politicky pronikat na území Spiše, které bylo v meziválečném Československu vůči jeho nacionálně socialistickému směřování až na některé výjimky poněkud rezistentní. Již 23. října 1938 se např. zúčastnil setkání spišského Německa, které se konalo v Kežmaroku, a promluvil k místním Němcům a Němkám.⁴⁹ Právě tento den byl považován za moment, kdy se německé obyvatelstvo na Spiši přihlásilo k politice *Deutsche Partei*.⁵⁰ I přes nepřízeň počasí se zde shromáždilo zhruba 3000 příznivců strany, která touto velkou událostí demonstrovala svou politickou moc a symbolické opanování prostoru skrze vykřikování nacistických pozdravů a zpěvu *Horst-Wessel-Lied*. Jednalo se o manifestaci podpory Hitlerovy a Karmasinovy politiky a také veřejné stvrzení toho, že právě *Deutsche Partei* a NSDAP jsou garantkami rozvoje a ochrany německého obyvatelstva na Spiši, přičemž se zdůrazňovalo, že k tomuto kroku nedochází na úkor slovenské a maďarské národnostní skupiny. Jako by spišskoněmecké obyvatelstvo touto událostí převzalo jak ideje nacionálního socialismu, tak nacistickou symboliku a záštitu *Deutsche Partei*.

Na Němce a Němky na Spiši, kteří se s tímto politickým směřováním neztotožňovali, a především pak na ZdP, byl vyvíjen nátlak nejen ze strany sympatizantů a sympatizantek Karmasinovy politiky, ale také z pozic sudetského Německa a německých enkláv v československém státě. Používány nebyly jen standardní politické prostředky, ale také mediální prostor, který se prostřednictvím nepravdivých zpráv snažil změnit veřejné mínění či oslabit pozici této Spišskoněmecké strany. Brněnský list *Neue Morgenpost* takto např. rozšiřoval informaci, že se ZdP podvolila pokynům ze strany Franze Karmasina, aby byla německá menšina na Slovensku zastupována pouze jednou stranou, což mělo demonstrovat sjednocení veškerého Německa pod jediným stranickým vedením.⁵¹ Předseda Spišskoněmecké strany Andor Nitsch, zde byl vykreslen jako slaboch, který neměl prakticky žádnou jinou možnost než přijmout Karmasinovy požadavky. Tato informace však byla mylná, neboť k žádnému takovému jednání s Andorem Nitschem ve skutečnosti nedošlo. Na podobném principu dezinformací a demoralizace však fungovala i jiná německá média, nejen *Neue*

---

⁴⁸ Schicksalswende des Deutschtums in der Zips, In: *Karpathen-Post*, 22. 10. 1938, s. 3. Viz i Zipser Deutsche für deutsche Einheitsfront. In: *Grenzbote*, 11. 10. 1938, s. 3.

⁴⁹ Kesmarker Nachrichten. In: *Karpathen-Post*, 22. 10. 1938, s. 3.

⁵⁰ Ein ereignisreicher Sonntag in Kesmark. In: *Karpathen-Post*, 29. 10. 1938, s. 2. Podobné zprávy viz Die gestrige Manifestation der Deutschen Partei. In: *Grenzbote*, 11. 10. 1938, s. 3.

⁵¹ Richtigstellung, In: *Karpathen-Post*, 22. 10. 1938, s. 3.

Morgenpost. O útocích na svou osobu ze strany maďarského tisku hovořil ve svém prohlášení pro změnu vydavatel novin *Karpathen-Post* Theodor Sauter, který se silně identifikoval s německým elementem. Zároveň se však obával budoucnosti a uchování německého obyvatelstva a poukazyval na to, že přicházejí poměrně těžké časy pro místní Němce a Němky, přičemž vyjádřil jistou naději v jejich sílu a schopnosti tyto těžkosti přestát.⁵²

Přitom spišské německo charakterizovalo sebe jako prozíravou a rozvažující skupinu obyvatelstva, které se nenechá svést nepravdami a jednoduchými formulkami, do nichž lze implicitně zařadit právě i Karmasinovu *Deutsche Partei* a nacionální socialismus. „*Tato spišská duše jest odjakživa na takovéto ‚útoky‘ citlivá následkem velice proslavené a všeobecně známé důkladnosti a přemýšlivosti. Spišan nechce něco jednou přijmouti bez toho, aby o tom popřemýšlel. (...) Nejedná se zde tedy o ‚velkoněmeckou posedlost‘.*“⁵³ Německé obyvatelstvo žijící na Spiši tedy již podle titulku daného článku v listu *Karpathen-Post* vidělo jasně, co je v jeho zájmu a co nikoliv. Jeho autorem byl anonymní mladý spišský Němec, což mělo demonstrovat, že tento trend není typický pouze pro starší generaci tamějších Němců a Němek, ale že tento světový názor byl recipován i mladší generací. Nechtěli se stát pouze Němci a Němkami, tedy členstvem v obrovské homogenní německé skupině, ale chtěli raději navázat na tradici svých předků v podobě „*otců na úpatí Tater*“⁵⁴ a pokračovat v rozvíjení a budování regionu Spiše.

„*Kostky jsou konečně vrženy, velká hra je pryč, po zdráhavém čekání a strachu, dýchá hrud' opět volně.*“⁵⁵

Uvedený úryvek představuje první strofu básně Roberta Weißera, která vhodně vystihuje společensko-politické proměny na přelomu října a listopadu 1938. Poté, co byla území Slovenska přičleněna vídeňskou arbitráží k maďarskému státu, objevuje se v řadách spišských Němců a Němek jistá úleva, že konečný verdikt nedopadl příliš nepříznivě, neboť německý kulturní život a školství zůstaly danými změnami poměrně nedotčeny. Na druhou stranu ale tyto proměny představovaly značný zásah do zemědělské oblasti, která se musela více přeorientovat na chov dobytka a píce. Před důležitou výzvou byl postaven ostatně i turismus, který přišel o jistou část domovské klientely. Článek v *Karpathen-Postu*,⁵⁶ který se věnoval těmto zásadním otázkám budoucnosti německého obyvatelstva na Spiši, byl prodchnutý nadějí

---

⁵² SAUTER, Theodor. In eigener Sache! In: *Karpathen-Post*, 29. 10. 1938, s. 2.

⁵³ Wir sehen klar! In: *Karpathen-Post*, 29. 10. 1938, s. 1.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ An die Zipser, In: *Karpathen-Post*, 5. 11. 1938, s. 3.

⁵⁶ Arbeiten und nicht verzweifeln! In: *Karpathen-Post*, 5. 11. 1938, s. 1.

v budoucí vývoj, který nakonec nemusel znamenat úpadek či zkázu. Zmíněné nesnáze totiž mohly být překonány skrze bystrý úsudek spišských Němců a Němek a drobnou a svědomitou práci, na kterou byl kladen velký důraz. Počáteční negativní přístup byl pozvolna nahrazován mírnějším optimismem, že budoucnost spišského německva nakonec nebude tak špatná, a především pominula i nejistota, která byla s politickým rozhodnutím spojena. Na troskách starého směřování měla být vybudována píli a usilovnou prací německého obyvatelstva zcela nová budoucnost. Podobně jako v roce 1918 je zde patrné jisté nutné smíření se s danou situací, o které Němci a Němky na Spiši nemohli sami plně rozhodnout.

Mladá generace Němců a Němek na Spiši se ohrazovala vůči neporozumění staré generace a článku v maďarském listu *Szepesi Hírado*. Hovořili o srozumitelnosti obou jazyků jak pro německé a maďarské obyvatelstvo, tak o tradičním vzájemném kontaktu mezi oběma skupinami. Na druhou stranu však artikulovali dílčí nespokojenost vůči přístupu Maďarů a Maďarek si osobovat první místo v hierarchii národnostních skupin a vnímat maďarskou kulturu a jazyk jako hegemonní v této oblasti a nedbat tak odlišných preferencí a kultur u jiných národnostních skupin, např. německva na Spiši. „*Nazýváte nás nepřáteli Maďarska, protože stavíme německé zájmy více než všechny ostatní, tím také výše než maďarské. (...) Znakem Němce je, že také žije německy.*“⁵⁷

To, že mladá generace vyzdvihovala zemědělství a pluh, nemělo znamenat ustrnutí v této oblasti. Němečtí sedláci a selky měli být pomyslným základem pro další rozvoj a také měli zamezit tomu, aby německé obyvatelstvo ztratilo jistý kontakt se spišskoněmeckou půdou, což mělo znamenat ono heslo „*Zpět k pluhu!*“⁵⁸ Jejich představa se upínala dle jejich slov k socialismu, který měl být vystavěný na nacionální základně. Otázkou však je, do jaké míry mladá německá generace na Spiši hovořila o specifické formě socialismu či zda při zmínce o socialismu nesměřovala spíše k osvojení si německého nacionálního socialismu s odkazem na německou svázanost s krví a půdou. Část spišského obyvatelstva však byla silně spojena s maďarským prostředím, a když došlo k přiřazení oblastí na jihu Slovenska k Maďarsku, rozhodli se opustit území a přesídlit např. do Levic, Rimavské Soboty nebo do Šaly, což si zasloužilo pozornost i listu *Karpathen-Post*.⁵⁹

---

⁵⁷ Lernet uns verstehen! In: *Karpathen-Post*, 12. 11. 1938, s. 1.

⁵⁸ Tamtéž, s. 2.

⁵⁹ Versetzung. In: *Karpathen-Post*, 5. 11. 1938, s. 4.

Vznik slovenského státu a německá okupace českých zemí nebyly z pohledu spišskoněmeckého obyvatelstva v tak turbulentní době příliš překvapivé.⁶⁰ Tento historický okamžik však představoval pro redakci listu *Karpathen-Post* prostor pro bilancování. V roce 1918 se spišští Němci a Němky najednou ocitli ve státě, se kterým se neidentifikovali a ve kterém nechtěli být. Přesto se na základě slibů, které jim byly přislíbeny, podrobili daným politickým rozhodnutím. „Zajisté: ze všech těch příslibů, které byly svého času v politickém ohledu učiněny spišskému Německvu při začlenění do Československa, se upřímně pramálo uskutečnilo a samotná zákonem zajištěná menšinová práva nebyla naplněna.“⁶¹ Život v meziválečném Československu pro tamější německé obyvatelstvo představoval jistou deziluzi. Nejenže nemohli uplatnit své právo na sebeurčení, kterým neustále operovali, ale Československo nedostalo ani bazálních příslibů na politické rovině, které učinilo. Celé dvacetileté působení v československém státě bylo hodnoceno kriticky jako nezdar, především z hospodářských důvodů, neboť rozrušilo původní vazby, zbavilo Spiše původních odbytíšť a také poznamenalo místní zemědělství. Velice palčivě byly vnímané dvě ekonomické krize, které se na začátku 20. let a posléze v první polovině 30. let dotkly této oblasti. Představovaly především úbytek turistické klientely, protože byla v tomto období citelně finančně poznamenána dopady krize. Byla tedy velice nestálá a proměnlivá co do sociálního složení.

Definitivní rozpad Československa, vznik samostatného Slovenského štátu a protektorátu byly hodnoceny velice pozitivně, i když ve střídmejším a kritičtější tónu, než tomu bylo např. v *Grenzbote*. Naděje tedy byla vkládána v novou spišskoněmeckou generaci, jež si snad osvojila onu zmiňovanou a vysoce ceněnou uvážlivost a také tradiční hodnoty německví. Krom toho byla hledána opora i sudetských Němců a Němek, kteří představovali potřebnou oporu v krizových okamžicích.⁶²

Vznik samostatného státu představoval příležitost pro manifestaci vlivu *Deutsche Partei* ve spišskoněmeckém regionu. Strana tedy uspořádala hned na druhý den, tj. 15. března 1939, velkou oslavu „*osvobození*“ v Kežmaroku, které se zúčastnilo několik tisíc lidí.⁶³ Podobné oslavy strana pořádala i na jiných místech na Slovensku. Pronikala tak s nacionálně socialistickou estetikou do veřejného prostoru prostřednictvím honosných tribun se závěsy laděnými do červené barvy a doplněné o vlajky s hákovými kříži. Zároveň zde umísťovala i

---

⁶⁰ Das Ende der Tschecho-Slowakei und die Zips. In: *Karpathen-Post*, 18. 3. 1939, s. 1.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Tamtéž.

⁶³ 4000 Zipser Deutsche marschieren. In: *Karpathen-Post*, 18. 3. 1939, s. 1.

transparenty s hesly jako např. „*Jeden národ, jedna říše, jeden vůdce*“, které se tak stávaly součástí nově konstruované normality a přijímány místní německým obyvatelstvem.

3.2 Bratislava

„(...) [Č]lověk též v Prešpurku nemůže zapomenout a nezapomene na to, že se toto město před dvaceti lety jmenovalo Poszony, že zde žili Němci a Maďaři pospolu v nejmírumilovnějším vzájemném soužití, že nikdy nenastal národní svár mezi těmito dvěma [národnostmi] (...).“⁶⁴

Říjen a listopad 1938 byly v bratislavském regionu velice turbulentní. A to i z toho důvodu, že se řešilo, zda Devín, Petržalka a další obce budou přičleněny k nacistickému Německu. Tento krok vyvolal mezi německým obyvatelstvem vlnu euforie. Když se např. v Petržalce začala šířit zvěst, že dojde k přičlenění této oblasti k Německu, nahruly se tehdy do ulic davy.⁶⁵ Podpora Hitlerovy politiky byla v této části Slovenska poměrně silná, o čemž svědčí i dychtivé vyhlížení Adolfa Hitlera Němci a Němkami v Devíně.⁶⁶ Zároveň mezi dělnictvem, bydlícím v Petržalce propukla panika, neboť bylo zaměstnáno často v Bratislavě, takže by najednou jejich bydliště a místo zaměstnání oddělovala nová hranice. Navíc byla existenciální úzkost vystupňována tím, že nebylo přesně jasné, kdy a jak k tomuto kroku dojde. Část obyvatel se rozhodla oblast raději opustit. Obávali se toho, že brzy bude zamezen německými vojsky přechod přes most do Bratislavy. Nechávali zde i rozestavěné domy s tím, že je „za rok stejně nikdo nedostaví.“⁶⁷ Podle jejich názoru nemohla okupace zabraných území trvat déle než jeden rok. Jednalo se mj. o obchodníky často židovského původu, české obyvatelstvo či úřednictvo, dělníky a dělnice, kteří byli organizováni nebo měli ideově blízko ke komunistické straně. Městská rada se snažila všechny případné žadatele a žadatelky o bydlení, kteří se shromáždili před budovou radnice, uklidnit tím, že se situace brzy konsoliduje a oni dostanou potřebné dokumenty pro přeshraniční pendlování. Zároveň se snažila pracovat na rychlé realizaci nouzového bydlení pro případné uprchlíky a uprchlice ze zabraného území.⁶⁸

Rozrušené obyvatelstvo v Petržalce neuklidňovaly jen městské orgány, ale také denní tisk. List *Grenzbote* se snažil poukazovat na příkladu zabrání sudetoněmeckých oblastí, že není žádný důvod k panice a že nacistické Německo si zajisté uvědomuje ráz a propojenost Petržalky

⁶⁴ Preßburger Gemeinsamkeit, In: *Grenzbote*, 8. 10. 1938, s. 1.

⁶⁵ Auszug aus Engerau. In: *Grenzbote*, 7. 10. 1938, s. 3.

⁶⁶ STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa*, c. d., s. 114.

⁶⁷ Ein Ort ändert seine Staatsbürgerschaft. In: *Grenzbote*, 8. 10. 1938, s. 4.

⁶⁸ Engerauer Probleme vor dem Stadtrat. In: *Grenzbote*, 8. 10. 1938, s. 3.

s Bratislavou a určitě nebude komplikovat či ztěžovat přeshraniční pohyb osob.⁶⁹ Nacistické Německo nakonec avizovalo zhruba třídní uzavření hranic, po kterém byl obnoven alespoň malý pohraniční styk.⁷⁰ Tato omezení nekomplikovala život pouze místnímu obyvatelstvu a nezabraňovala větší fluktuaci pracovní síly, ale také ztěžovala podnikání místních firem, např. Sfinxu. Přesto lze konstatovat, že bylo německé obyvatelstvo pečlivě připravené na příchod německých vojsk. Podle novin *Grenzbote* se k nim chovalo velice srdečně, vyvěsilo vlajky, své domy ozdobilo klestím a hákovými kříži.⁷¹ Nechyběly zde ani vylepené portréty Konrada Henleina a Adolfa Hitlera, které byly umístěny často ve výlohách původně českých obchodů.

Zatímco záležitosti týkající se Petržalky a dalších obcí se v tisku hojně diskutovaly, byly spekulace o možném osudu Bratislavy a jejího zabránění v novinách zpravidla cenzurovány.⁷² Článek v německém *Grenzbote* poukazoval na to, že snahy o přičlenění Bratislavy k Maďarsku ignorují německo-maďarský ráz tohoto města a také požadavky samotných Němců a Němek. Odvolávali se, jak je ostatně zdůrazněno v úvodním citátu této kapitoly, na mnoholetou bezproblémovou spolupráci mezi oběma národnostními skupinami, která měla být tímto gestem narušena. Maďarské obyvatelstvo se z jejich pohledu v tomto historickém momentu zachovalo podobně jako to české v roce 1918. Také vytyčilo hranice nového státu bez ohledu na přání a požadavky jiných národnostních skupin. „*Osudové společenství*“,⁷³ které obě národnostní menšiny spojovalo na základě podobné historické zkušenosti a řešení obdobných problémů, nabývalo jistých trhlin. Petržalka a jiné oblasti byly hmatatelným předznamenáním, že se hranice přibližuje a oni sami se mohou najednou stát součástí úplně jiného státu – podobně, jako tomu bylo v roce 1918. To, že si Petržalku zabralo nacistické Německo, otevíralo možnost k vznesení podobného požadavku na Bratislavu jako tradiční korunovační město, které bylo bytostně spjaté s uherskou historií.⁷⁴

„Divoce se otřásají hranice: tu chce člověk doplnit a tam zase krátit, a tak se valily barvy, formy a vlajky, ty vlají, co má dnes pevné formy, může se zítra rozplynout.“⁷⁵

Vytyčení budoucích hranic bylo značně nejisté, což neustále vyvolávalo obavy či naděje týkající se přičlenění Bratislavy a dalších obcí buďto k Maďarsku, nebo k nacistickému

---

⁶⁹ Vor der Besetzung Engeraus, In: *Grenzbote*, 8. 10. 1938, s. 4.

⁷⁰ Morgen Besetzung Engeraus, In: *Grenzbote*, 9. 10. 1938, s. 3.

⁷¹ Vor dem Einzug der Deutschen in Engerau. In: *Grenzbote*, 11. 10. 1938, s. 4.

⁷² Preßburger Gemeinsamkeit, c. d.

⁷³ Jedná se o typický nacionálně socialistický diskurs využívaný v říšskoněmeckém prostředí. Viz i SCHVARC, Michal, HRUBOŇ, Anton. Od "ochrany nemeckej veci" ku kultu hákového kříža, c. d., s. 180.

⁷⁴ Engerau. In: *Grenzbote*, 8. 10. 1938, s. 3.

⁷⁵ Gereimtes Ungereimtes von der Woche. In: *Grenzbote*, 10. 10. 1938, s. 4.

Německu. Různé skupiny obyvatelstva se proto snažily artikulovat své preference explicitně ve veřejném prostoru. Bratislava se proto počátkem října stala místem mnoha protestů. Mezi nimi se nacházel i drobný průvod asi 200 osob příslušejících k původní KdP, kteří prochodili 8. října všechny městské části a požadovali od Adolfa Hitlera vysvobození ze svého uvěznění v československém státě a následné sjednocení veškerého Německa.⁷⁶ Svou manifestaci doprovodili nacistickými popěvkami. Ve své činnosti pokračovali v antisemitském duchu i ve večerních hodinách, kdy rozbíjeli výlohy některých židovských obchodů, přičemž těchto výtržností se nezúčastňovali pouze Němci, ale také někteří Slováci. Projevy antisemitismu se tímto stávaly mnohem viditelnější a hojnější ve veřejném prostoru než dříve, což otvíralo prostor pro diskursivní posuny normality ve slovenské společnosti.

Zatímco slovenská autonomie byla v říjnu 1938 oslavována v rámci jistých obav týkajících se možných posunů hranic a nejisté budoucnosti, vyhlášení samostatného slovenského státu 14. března vzbudilo na stránkách německého tisku velice euforické reakce trvající ještě několik následujících dnů. Toto datum bylo prezentováno v německém tisku jako historický milník, který konečně osvobodil jak Slováky, tak Němce žijící na Slovensku od české nadvlády.⁷⁷ Již říjnová slovenská autonomie byla velice pozitivně přijímána, neboť si od ní německé obyvatelstvo na Slovensku slibovalo větší důraz na menšinová práva.⁷⁸ Vznik slovenského státu byl v tomto kontextu brán jako tendence k jejich dalšímu posilování, přičemž jistou výzvu již od podzimu 1938 představoval slovenský nacionalismus, který měl být raději držen v patřičných mezích.

V tento den byl také zastřelen českým četníkem jeden gardista, což posloužilo jako příležitost k manifestaci protičeských sentimentů a také k demonstraci spojení a přátelství slovenského a německého obyvatelstva v novém slovenském státě, neboť se této události zúčastnilo členstvo jak Hlinkovy gardy, tak např. i *Deutsche Partei*.⁷⁹ Zabitý gardista byl tedy oslavován a vnímán jako hrdina, který se obětoval a padl v boji o osvobození od dvacetileté české poroby, jenž byl dovršen v podobě vzniku Slovenského štátu, který mohl suverénně rozhodovat o svých agendách. Prostřednictvím podobných událostí, jako bylo úmrtí gardisty, mohla *Deutsche Partei* vykreslovat českou vládu jako násilnou a démonizovat život v bývalém Československu.

---

⁷⁶ Demonstrationsumzüge in Preßburg. In: *Grenzbote*, 9. 10. 1938, s. 2.

⁷⁷ Die Slowakei endlich frei und selbständig. In: *Grenzbote*, 15. 3. 1939, s. 1.

⁷⁸ Verfassungsübergang. In: *Grenzbote*, 15. 3. 1939, s. 1.

⁷⁹ „Auch du siehst nicht umsonst ....!“ In: *Grenzbote*, 15.3.1939, s. 2.

Deutsche Partei si samozřejmě na vzniku nového slovenského státu osobovala jistý podíl, během boje za nezávislost Slovenska stála údajně bok po boku slovenského obyvatelstva. Zásadní podíl na vzniku mělo i nacistické Německo v čele s Adolfem Hitlerem, bez kterého by se tento akt nikdy neuskutečnil.⁸⁰ V souvislosti s tím měla tedy *Deutsche Partei* jistá očekávání, že za svůj příspěvek k vyhlášení nezávislosti bude náležitě odměněna skrze nejruznější výsady a privilegia.⁸¹ Ještě více než vznik slovenského státu byla oslavována okupace zbytku Československa a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, neboť tento krok znamenal provedení *Deutsche Partei* eliminaci českého vlivu na rozvoj nového Slovenska.⁸² Průběh okupace českých zemí byl ostatně velice podrobně zdokumentován na stránkách německého tisku vycházejícího na Slovensku. *Deutsche Partei* a její předseda Franz Karmasin si v těchto dnech užívali svého postavení. Večer 16. března se před sídlo strany v Bratislavě vydal několikatisícový dav, který vykřikoval, že chce vidět svého „*vůdce národnostní skupiny*“, myšleno Karmasina.⁸³ Když se posléze objevil na ulici, byl přijat s bouřlivým potleskem. Předmětem jeho řeči bylo především okomentování německé okupace v Praze, kterou hodnotil jako vítané převrácení poměrů. Zatímco dříve byli podle jeho slov tamější přívrženci a přívrženkyně německého nacionálního socialismu pronásledováni, byla jim nyní zaručena ochrana ze strany říšskoněmeckých orgánů. Všechny tyto události v Čechách a na Moravě byly interpretovány jako velké zadostiučinění za „*utrpěné bezpráví*“ v meziválečném Československu.

---

⁸⁰ Slowakei unterstellt sich dem Schutz des Führers. In: *Grenzbote*, 17. 3. 1939, s. 1.

⁸¹ Fahnen hissen. In: *Grenzbote*, 15. 3. 1939, s. 4.

⁸² Adolf Hitler in Prag. In: *Grenzbote*, 16. 3. 1939, s. 1.

⁸³ „Wir können mit Recht sagen: Eine ungeheure Leistung“. In: *Grenzbote*, 17. 3. 1939, s. 1.

4. Situace během druhé světové války v jednotlivých jazykových ostrovech

4.1 Bratislava

„Prešpurk byl vždy německou branou na severovýchod. Město neodmyslitelně patří k německé historii. (...) Německé umění a německá věda jsou již od počátku věků v tomto městě doma.“⁸⁴

Tato slova zformuloval hned v úvodu knihy věnované Bratislavě a její pozici v novém slovenském státě s ohledem na sociální, ekonomické a politické milieu předseda *Deutsche Partei* Franz Karmasin. Ve svém textu zdůrazňoval především německý charakter města, které si, přestože bylo silně formováno hned třemi národnostmi, podle něj zachovalo své německé jádro. Období Československa zde bylo vyličen jako jistá zkáza v jeho rozvoji a narušení tradic, které se s městem pojily. Symbolem tohoto zlomu bylo samotné přejmenování města z Prešpurku na Bratislavu. Jednalo se podle něj o jistý atak z české strany, který měl narušit soužití všech tří národností, odcizit jim toto město a provádět v něm násilné zákroky. Podzim 1938, potažmo březen 1939 byl proto z jeho pohledu oslavován jako dlouho očekávané ukončení zmíněných zásahů a zlých časů spojených s českým vlivem na formování města. Jako garant poklidného soužití všech tří národností bylo vyzdvihováno nacistické Německo, které se ujalo záštity nad fungováním Slovenského štátu a stalo se de facto jeho kmotrem.

Vznik nového slovenského státu ale s sebou přinesl rozlišení v přístupu k německé menšině. Zatímco původní německé obyvatelstvo bratislavského jazykového ostrova bylo tolerováno a přístup k němu byl poměrně pozitivní, tzv. nová skupina německého obyvatelstva, jež vznikla přihlášením některých Slováků a Slovenek k německé národnosti, byla ze slovenské strany reflektována poměrně negativně. Jejich náhlé přihlášení se k německé národnosti bylo vnímáno často prizmatem slovenského nacionalismu jako snaha o kariérní postup a o získání nejruznějších výhod.⁸⁵ „*Němci se chovají loajálně a kamarádsky. Maďaři jsou zticha.*“⁸⁶ Chování německého obyvatelstva bylo často hodnoceno jako přátelské, přestože se slovenské

---

⁸⁴ *Pressburg in der neuen Slowakei: Geschichte, Kultur, Wirtschaft. Mit 32 Bildtafeln in Kupfertiefdruck und einem Stadtführer.* Pressburg: Buch – und Zeitungsverlagsgenossenschaft, 1940. s. 7.

⁸⁵ ŠABA, fond: ŽB III, inv. č. 117, karton č. 9, fascikl poř. č. 2, sign. 218/1941, f. 9/25. Příkladem toho nebyli pouze Slováci a Slovenky, ale také např. Češi a Češky pocházející se Sudet, kteří se na konci třicátých let přihlásili k německé národnosti. V oblasti Spiše takto působil Ferdinand K., jenž opustil region Mariánských Lázní, vstoupil do *Deutsche Partei*, aby se vyhnul odvodům. V Tatranské Lomnici se posléze stal velice agilním propagátorem DP a nacionálního socialismu. Viz ŠAPO SAL, fond: OLS-L, karton č. 13, sign. T fud 164/1947, f. 8.

⁸⁶ ŠABA, fond: ŽB III, inv. č. 117, karton č. 9, fascikl poř. č. 2, sign. 218/1941, f. 9/125.

státní orgány snažily v některých oblastech patrně slovakizovat místní obyvatelstvo prostřednictvím škol, jež zakládalo v místech s německou většinou jako např. v Jánošíkové. Bylo však možné vysledovat i opačné tendence, tedy vytyčení germánského prostoru a symbolická gesta. Příkladem takových aktivit může být Devínská Nová Ves, kterou obývalo německé obyvatelstvo s poměrně silným postavením. V roce 1941 byli na silnici u obce umístěny ukazatele pouze v němčině bez slovenské varianty textu.⁸⁷ Tento krok vyvolal u tamějších Slováků a Slovenek velkou nelibost. Německý nápis jim symbolicky dával najevo, že do daného prostoru nepatří, že s nimi není počítáno, a proto ani nepotřebují ceduli ve svém jazyce.

Okresní úřad v Bratislavě tedy bedlivě monitoroval stav německé menšiny a především její aktivitu a počet, tj. zda posiluje nebo naopak ochabuje. Zatímco v Mariánce u Záhorské Bystrice klesal počet tamějších Němců a Němek, tak Most na Ostrově, Stará Rača (Račišdorf) či Sv. Júr se vyznačovaly opačnou tendencí a místní německé obyvatelstvo se snažilo demonstrovat svou sílu skrze plánovanou stavbu obecního domu nebo kulturního domu.⁸⁸ Právě obecní, kulturní domy či školy a jiné reprezentativní nebo nákladné stavby představovaly prostorovou manifestaci důležitosti německého obyvatelstva a také upevnění jeho pozice. Aby zdejší Němci a Němky demonstrovali svou pozici a pokrokovost, byly školní budovy přestavovány, zvětšovány, nově postaveny či modernizovány podobně, jako tomu bylo např. v Čele, dnešní Rovince nacházející se v seneckém okresu.⁸⁹ V některých případech se otevření těchto institucí, např. německé lidové školy v Malackách zúčastnil i státní sekretář a předseda DP Franz Karmasin.⁹⁰

Německé obyvatelstvo žijící v bratislavském regionu tak na rozdíl od *Hauerlandu* neprožilo takový bezprostřední pocit ohrožení válečnými operacemi a partyzánským hnutím. Nepotýkalo se ani na začátku 40. let s takovou zásobovací nouzí jako třeba občané a občanky v jiných částech Slovenska. Hospodářská situace v rámci bratislavského regionu zůstávala poměrně dobrá i během 40. let a tamější správa se nepotýkala s žádnými zásadními problémy v zásobování ani se závažnými stávkami.⁹¹ K snižování nezaměstnanosti napomáhala skutečnost, že mnoho dělníků bylo povoláno na práce do Německa.⁹² Poměr mezi jednotlivými

---

⁸⁷ Tamtéž, f. 9/497.

⁸⁸ Tamtéž, f. 9/221. Např. stavba kulturního domu ve Staré Rači měla vyjít zhruba na 3,5 milionu slovenských korun.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ ŠABA, fond: Četnická a žandárská stanica v Malackách, památník r. 1920–1946, č. 146, záznam z 15. 5. 1942.

⁹¹ Tamtéž, f. 9/37.

⁹² Tamtéž, f. 9/38.

národnostními skupinami byl tehdy údajně neproblematický.⁹³ Závažnější problémy přišly teprve s rokem 1941, kdy se objevily na podzim problémy se zásobováním, především moukou a živočišnými produkty, které samozřejmě způsobily u obyvatelstva silnou nevraživost a delegitimizovaly v jeho očích kroky slovenských úřadů.⁹⁴

4.2 Spiš

Začátek září 1939 představoval pro spišskoněmecké obyvatelstvo zásadní zlom. Nejenže se započala druhá světová válka, ale Spiš se ocitla téměř v bezprostřední blízkosti válečné fronty.⁹⁵ Tamější Němci a Němky byli proto vyzýváni k usilovné práci, neboť jen ta mohla podle redaktorů listu *Karpathen-Post* přispět k naplnění německého snažení. „(...) *neptat se, nepiplat se, ale pevně a nezlomně vykonávat práci, která byla každému přidělena, ať již na příkaz, volbou nebo skrze jeho povolání.*“⁹⁶ Jak je patrné na citátu z článku v novinách *Karpathen-Post*, tato práce měla být neutuchající a německé obyvatelstvo se nemělo od ní nechat v žádném případě vyrušit. Pokud by totiž tato práce byla přerušena, mohlo to podle sdělení článku narušit veškeré německé snažení o změnu poměrů. Spišskoněmecké obyvatelstvo zmíněné události údajně nebývalým způsobem sjednotily. Německá vojska byla vnímána údajně jako „*poslové věčného, nezlomného společenství všech Němců pod naším vůdcem Adolfem Hitlerem.*“⁹⁷ Právě tento moment, kdy se spišskoněmecké obyvatelstvo setkalo s říšskoněmeckými vojáky představovalo podle redakce listu zlomový okamžik, který navždy sjednotil tyto dvě jinak poměrně heterogenní skupiny.

Podobně jako na podzim 1938 se na stránkách periodika *Karpathen-Post* objevovala postava tzv. *starého Spišana*.⁹⁸ Jednalo se o blíže neurčenou osobu, která byla kdysi v členstvu ZdP. Zatímco tehdy zde byl patrný názorový konflikt mezi starou a mladší generací, nyní bylo spišskoněmecké obyvatelstvo prezentováno explicitně jako sjednocené, mj. i díky příchodu zmiňovaných „*německých poslů*“. Autor zde přiznává, že zřejmě mladé generaci křivdil a nyní se mohl konečně přesvědčit, že měla ve svém jednání pravdu. Zkušenost staré generace byla tímto gestem překonána a propojena s mladistvou prozíravostí a radikalitou. Dřívější

---

⁹³ Tamtéž, f. 9/357.

⁹⁴ Tamtéž, f. 9/186.

⁹⁵ Die Würfel sind gefallen! In: *Karpathen-Post*, 2. 9. 1939, s. 1.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Unter deutschem Schutz! In: *Karpathen-Post*, 2. 9. 1939, s. 1.

⁹⁸ Offener Brief. In: *Karpathen-Post*, 2. 9. 1939, s. 3.

mezigenerační spor, se z nové perspektivy jevil jako malicherný ve srovnání s možností dosažení kýžené jednoty veškerého Německa.

„Když jsem vnímal bouřlivé nadšení a hluboké pocity, které nás všechny zachvátily, když se objevili němečtí vojáci, viděl jsem náhle všechno v novém světle,“⁹⁹ svěřoval se ve svém otevřeném dopise neznámý starý Spišan. Dřívější uvažování autora je zde implicitně charakterizováno jako tmářství či bludy, které musely být osvíceny novým světlem pocházejícím z přímé konfrontace s německými vojsky, aby došlo k následnému prozření a osvojení si nového nahlížení na skutečnost. Jako účastník davu si poprvé uvědomil sílu masy, společenství a obecného spojení veškerého německého obyvatelstva pod jednotícím principem německého nacionálního socialismu. Zároveň tento krok představoval konečné naplnění starého spišskoněmeckého přání, tedy touhy o překonání starých antagonismů pro dosažení kýženého sjednocení. Okamžik spojení měl být z pohledu starého Spišana konstitutivní pro budoucí vývoj, přičemž hákový kříž měl obrazně posloužit jako ukazatel následovného politického směřování, které mělo být realizováno ve spolupráci s jinými německými skupinami.

Nacistické Německo bylo také chápáno jako garant ochrany před poněkud nebezpečným Polskem, které si vznášelo nejrozmanitější územní nároky.¹⁰⁰ U spišskoněmeckého obyvatelstva vzbuzovaly obavy především zprávy z říšskoněmeckého tisku, které informovaly o nejrůznějších činech, kterých se dopouštějí polští povstalci na německém obyvatelstvu žijícím v Polsku. O to intenzivněji byly vyzdvihovány zásluhy nacistického Německa při obsazení Polska, neboť tím dostalo svého slibu obrany spišských Němců a Němek, a uchránilo je tak před podobným osudem. Zároveň bylo nacistické Německo chápáno jako zdroj modernizačních tendencí a pokrokové kultury. Spišské Německo vnímalo sebe samotné jako zprostředkovatele německých kulturních výtvarků, které následně předávalo slovenské společnosti. Případlo si však nedocenené ze strany slovenských státních orgánů, které tento přínos nikdy explicitně nevyzdvihovaly.¹⁰¹ Objevuje se zde v modifikované podobě tzv. *mýtus kolonizátorů*,¹⁰² kteří přinesli vzdělanost a vyšší kulturu do míst, jež byla nazírána jako barbarská.

---

⁹⁹ Mohlo se klidně jednat i o redakčně zkonstruovanou osobu. Viz tamtéž.

¹⁰⁰ Die historischen Gebietsgrenzen der Zips wieder hergestellt. In: *Karpathen-Post*, 9. 9. 1939, s. 1.

¹⁰¹ Das Zipser Deutschtum und die kulturellen Beziehungen zwischen dem Deutschen Reiche und der Slowakei. In: *Karpathen-Post*, 20. 1. 1940, s. 1.

¹⁰² ZÜCKERT, Martin, SCHVARC, Michal a FIAMOVIČ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45*, c. d., s. 299.

Od roku 1939 docházelo k výraznějším strukturálním proměnám tehdejších podniků v důsledku změněné politické situace a arizace. Tyto změny mohly vést i k většímu počtu zaměstnaného německého obyvatelstva. Takovým příkladem může být podnik A. C. Scholtz,¹⁰³ který sídlil nedaleko Popradu v obci Matejovce a zaměřoval především na výrobu smaltovaného nádobí a zemědělských strojů. Jeho výroba byla v průběhu druhé světové války jako v jiných podnicích upravena pro válečné účely. Již v červenci 1939 probíhala mezi ministerstvem vnitra a Okresním úřadem v Popradě jednání o jmenování nových členů z řad příslušníků německé národnosti do závodního výboru této firmy.¹⁰⁴ Svou roli v tom sehrával i poměrně velký podíl německého obyvatelstva mezi zaměstnanci. Složení zaměstnanců bylo poměrně pestré. Kromě zaměstnanců německé národnosti zde pracovali Slováci, Poláci a Maďaři, přičemž největší zastoupení měli slovenští pracovníci ve výši 50 %. Podíl německého obyvatelstva činil 40 % a byl tedy poměrně vyrovnaný se zmiňovaným slovenským. Přesto byl však hodnocen jako nedostatečný a byly požadovány intervence ze strany státních institucí.¹⁰⁵ Svou roli mohlo sehrávat německojazyčné prostředí Spiše a také strategická důležitost podniku.

4.3 Hauerland

Vznik nového slovenského státu byl požadován i v hauerlandském jazykovém ostrově. *Deutsche Partei* se snažila aktivizovat místní německé obyvatelstvo, a tak se zhostila 11. března 1939 organizace různých shromáždění a manifestací po celém prievidszkém okrese, na kterých zaznívaly politické požadavky a projevy představitelů strany.¹⁰⁶ V případě některých akcí byla do příprav zapojena i Hlinkova garda. Tamní sympatizanti a sympatizantky této německé strany artikulovali svou nespokojenost s centrálními československými orgány a nařízeními z Prahy, jako např. s výjimečným stavem, a požadovali propuštění zajištěných osob, svobodu shromažďování. Průvody pochodovaly jednotlivými obcemi, které byly plné vyvěšených německých vlajek.

Oblast *Hauerlandu* postrádala, na rozdíl od Spiše a bratislavského regionu, vydavatele etablovaných periodik, což může být dáno tím, že *Hauerland* platil ze všech tří německojazyčných ostrovů za nejméně rozvinutou oblast s rurálními prvky a zaměřenou na hornictví. Právě v souvislosti se snahou o rozvoj tohoto regionu mohla *Deutsche Partei* demonstrovat své úspěchy a svou prospěšnost pro německé obyvatelstvo. Zprávy o tomto regionu se tedy většinou

---

¹⁰³ Dnes Tatramat.

¹⁰⁴ SNA, fond: MV, odd. prez., fascikl: 53, sign. 13 429/1939, f. 1.

¹⁰⁵ SNA, fond: MV, odd. prez., fascikl: 53, sign. 13 429/1939, f. 1.

¹⁰⁶ Einspruchskundgebungen im Priewitzer Bezirk. In: Grenzboten, 15. 3. 1939, s. 4.

objevovaly na stránkách *Grenzbote* či *Karpathen-Post*. Měly seznamovat místní čtenářstvo s charakterem *Hauerlandu*, zvýšit povědomí o této oblasti a podpořit vytvoření jakéhosi pocitu sounáležitosti skrze ritualizované čtení, jež zmiňuje Benedict Anderson. Ve vybraných článcích těchto periodik se poměrně často objevoval odkaz na německé tradice v této oblasti. Právě tradice byly vnímány jako jakýsi stmelovací prvek německého obyvatelstva, přičemž zdůrazňována byla samozřejmě jejich geografická fixovanost, jako např. u keramické školy v Nitranském Pravně. Právě tento prvek územního zakotvení se snažili představitelé DP zachovat. Zároveň měly tyto odkazy k tradičním hodnotám demonstrovat pokrokovost německého obyvatelstva a především výsledky, kterých bylo schopno dosáhnout v minulosti.¹⁰⁷ Právě tato tradice představovala jistý základ pro „symbolický pohled na nové vzory“¹⁰⁸, který se vázal nejen na keramiku, ale také na německou společnost. Zdůrazňování pokroku v této oblasti v souvislosti s *Deutsche Partei* bylo velice důležité. Právě tato strana pak byla vyzdvižována jako nositelka pokroku při současném zachování tradičních hodnot.

Identifikace s některou z národností žijících na Slovensku však byla po celé sledované období v *Hauerlandu* poměrně fluidní. V některých případech si jí nebylo jisté ani samotné příbuzenstvo dotyčné osoby. Jako příklad takových národnostních dilemat může posloužit Gejza Anton D. z Kremnice, který si stěžoval na příslušném okresním úřadu, že byl při posledním sčítání obyvatelstva v roce 1940 zapsán rodiči v evidenci jako Němec, přestože se identifikoval se slovenskou národností.¹⁰⁹ Nemuselo se tedy během druhé světové války nutně jednat pouze o jednosměrný příklon od identifikace se slovenskou národností k té německé, ale mohlo tomu být i naopak. Tato žádost je důležitá i v jiném ohledu. Žadatel zde uvádí, že jeho rodina původně pocházela z jiné obce, Turce, a byla slovenská. Poté, co se přestěhovala do Kremnice, se začala pomalu germanizovat a přiklonila se spíše k německé národnosti. Ukazuje se zde, jakou roli mohla hrát změna prostředí v odlišné identifikaci daných osob, vliv rodiny a dalších faktorů. Zároveň tato žádost poukazuje na nespolehlivost sčítání lidu s ohledem na osobní identitu daných osob. Otázkou také je, do jaké míry se žadatel skutečně identifikoval se slovenskou národností, když o změnu zažádal prakticky až čtyři roky po provedeném sčítání, a navíc v době, kdy německá města a obce byly ohrožovány ze strany partyzánských hnutí a tamější německé obyvatelstvo se obávalo odvezení či zabití.

---

¹⁰⁷ Leistungschau der keramischen Fachschule. In: *Grenzbote. Morgen – Ausgabe*, 4.7.1944, s. 5.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ ŠABB KR, fond: OÚ KR, odd. prez., karton č. 65, fascikl: D1-610/44, f. 4. Ostatně studoval pouze ve slovenském jazyku a teprve po absolutoriu byl na stáži na univerzitě v Lipsku.

Zatímco tedy německé obyvatelstvo v *Hauerlandu* v roce 1939 vítalo vznik slovenského státu, během roku 1944 bylo vystaveno partyzánským útokům, což poněkud nabourávalo onu představu o garantované ochraně ze strany nacistického Německa. Němci a Němky však nebyli pouze terčem útoků, ale sami se organizovali v partyzánských skupinách a zúčastňovali se nejrůznějších akcí,¹¹⁰ kupř. vlakových přepadení. Ostatně 25. srpna 1944 k podobnému odvezení osob z okolí Kremnice došlo.¹¹¹ Zhruba osm mužů německé národnosti z Horné Štubně bylo obklíčeno a posléze odvečeno do kremnických lesů, když se koupali v tamějším potoku. Jako zajatce je vzali i k železniční trati u Horné Štubně, když ji podminovávali. Následně jeden ze zadržených partyzánů uprchl. Přestože na něj bylo stříleno, tak neutrpěl žádné zranění a informoval neprodleně o činu místní četnickou stanicí.

Střední Slovensko se stalo těsně před Slovenským národním povstáním poměrně třaskavým národnostním terénem. Zákroky proti partyzánům byly vystřídány různými odvetnými akcemi. Jako byly pronásledovány skupiny obyvatel, které patrně spolupracovaly s partyzánským hnutím, obracel se podobně hněv partyzánů vůči obyvatelstvu, které bylo podezíráno z udavačství. Útoky nespočívaly jen v odvezení jednotlivců, ale také např. v nenadálých příjezdech partyzánů do německých či slovensko-německých obcí, při kterých bylo zastřeleno či postřeleno několik osob. V Janově Lehotě byl při podobném ataku 31. srpna 1944 vypálen granátem místní německý hostinec Jana F.¹¹² Místní obyvatelstvo tehdy zachvátila panika a snažilo se především zachránit své životy útekem do polí a nejbližších lesů.

Zajištěné místní německé obyvatelstvo bylo internováno v táborech v Podbrezové, která se nachází v okrese Brezno. Prezidium župního úřadu v Banské Bystrici se snažilo apelovat na německé obyvatelstvo žijící na středním Slovensku a vyzvat je k solidární akci či bojům na podporu svých soukmenovců, zde zajištěných.¹¹³ Ostatně samo tento akt formulovalo jako jakousi morální povinnost či závazek, kterým byli místní Němci a Němky pevně svázáni. Tato pomoc mohla být ryze materiálního charakteru v podobě balíku pro příbuzné, avšak mohla být adresována i neznámému člověku německé národnosti na základě jeho příslušnosti k *myšlenému společenství*. V oblasti středního Slovenska totiž na podzim 1944 působila Slovenská národní rada, která na začátku září povolala všechny muže, aby se podíleli na vojenských pracích. Matej S. tehdy nahlásil, že se z důvodu nemoci podobných akcí účastnit nemůže. Jeho činnost však vyvolávala jisté podezření, neboť pravidelně obcházel slovenské

---

¹¹⁰ ŠABB KR, fond: OÚ KR, odd. prez., karton č. 65, fascikl: 631/1944, f. 5.

¹¹¹ ŠABB KR, fond: OÚ KR, odd. prez., karton č. 65, fascikl: 11420/1944, f. 1.

¹¹² ŠABB KR, fond: OÚ KR, odd. prez., karton č. 65, fascikl: D1 678/44, f. 1.

¹¹³ ŠABB KR, fond: OÚ KR, odd. prez., karton č. 65, fascikl: D1 738/44, f. 1.

vojenské jednotky a patrně si dělal přehled o jejich síle a schopnostech. Byl obviňován z toho, že si vše zakresluje, doplňuje poznámkami, a tak utváří důležitý materiál, který by mohl předat německým jednotkám. Následně byl podroben i domovní prohlídce, při které se u něj žádný podezřelý materiál nenašel, což ovšem u Slovenské národní rady vyvolávalo mnohem větší podezření. Mohlo se totiž jednat o důmyslnější a profesionálnější systém ukrytí důležitých informací.¹¹⁴ Mohl se také dozvědět o zamýšleném provedení domovní prohlídky a toto podezření se posilovalo, podobně jako v případě Mateje R., i z toho důvodu, že se jednalo o poměrně přesvědčeného člena *Deutsche Partei*. Podobná situace nastala i u jeho jmenovce Mateje R., který pocházel rovněž z Dolného Turčeka.¹¹⁵ Ten byl dokonce zakladatelem tamější buňky DP. Matej S. byl později z preventivních důvodů zatknut. Nebyl jediným člověkem, který byl zatknutý na základě podezření bez dostatečných důkazů. Slovenské jednotky se totiž obávaly pomyslné páté kolony v obraném pásmu, kde se obec Dolný Turček nacházela. Obzvlášť pak u jednotlivců, kteří byli organizováni v DP nebo podobných organizacích.

Zastavím se ještě krátce u zmiňovaného Mateje R., předsedy *Deutsche Partei* v Dolném Turčeku. Ten údajně z moci své funkce obcházel usedlé rodiny, včetně slovenských, a snažil se je přesvědčit ke vstupu do strany. Pokud neuspěl s klasickým přesvědčováním, snažil se dotyčným rodinám vyhrožovat násilným vystěhováním z obce a ztrátou veškerého majetku.¹¹⁶ Jednalo se o podobnou strategii, která byla podle výsledků z poválečných lidových soudů uplatňována i v případě jiných jazykových ostrovů, např. na Spiši. *Deutsche Partei* se tak snažila posílit svou členskou základnu a manifestovat svou sílu. Snažila se ukázat dosud neorganizovanému německému obyvatelstvu, že je mnohem výhodnější být součástí stranických struktur než se nacházet mimo ně. Podobně se ostatně snažil argumentovat i Matej R. Pokud daný jedinec svolil ke vstupu do této německé strany, nehrozilo mu žádné nebezpečí či jakákoliv forma perzekuce. *Deutsche Partei* tak měla představovat určité bezpečné místo, které garantovalo ochranu před vnějšími nepřáteli. On sám se však později při výslechu od svých aktivit v DP distancoval. Svě politické angažmá vnímal jako možnost získat důležité a dobře placené funkce. Když ale zjistil, že jeho členství v DP není tak rentabilní, údajně od dalších politických aktivit upustil. Případ Mateje R. ukazuje, že si německé obyvatelstvo z poměrně chudé oblasti *Hauerlandu* projektovala do členství v DP možný kariérní postup a také sociální mobilitu.

---

¹¹⁴ ŠABB KR, fond: OÚ KR, odd. prez., karton č. 65, fascikl: D1 767/1944, f. 2-3.

¹¹⁵ Tamtéž, f. 4.

¹¹⁶ Tamtéž.

5. Školství

5.1 Změny v struktuře německého školství po vyhlášení slovenské autonomie

Konec roku 1938 a především období po 14. březnu 1939 představovaly pro představitele *Deutsche Partei* velký příslib v otázkách školství. V roce 1939 podle jedné ze situačních zpráv německé pobočky SD v Praze slíbil údajně Vojtech Tuka německé menšině na Slovensku, že nově bude mít plně v kompetenci problematiku svého školství. Mimo jiné i z tohoto důvodu vzniklo německé oddělení pod ministerstvem školství, které mělo mít na starosti tuto agendu a jehož vedení se zhostil profesor a evangelický farář Paul Wodilla.¹¹⁷ V rámci samotné *Deutsche Partei* byl následně vytvořen školní úřad (*Schulamit*), který byl koncipován jako alternativa údajně nepříliš efektivně fungujícího německého oddělení. Jeho hlavním představitelem se stal předseda spolku *Karpatendeutsche Erzieherschaft* Johann Thomas, který díky své charismatické autoritě a organizačním schopnostem získal popularitu v mnoha německých oblastech na Slovensku, takže strana jeho prostřednictvím dosáhla většího vlivu na podobu německého menšinového školství. *Deutsche Partei* se nespolehala pouze na školské pracovníky z oblasti Sudet, Rakouska nebo Slovenska. V roce 1940 se obrátil Franz Karmasin na říšské orgány s žádostí o povolání školícího referenta z Berlína, přičemž jeho žádosti bylo ze strany říšskoněmeckých orgánů vyhověno a na Slovensko byl vyslán *Hauptsturmführer* SS Lockau.¹¹⁸

Na Slovensku fungovala již za habsburské monarchie poměrně rozvětvená síť německého školství, přičemž na těchto školách se hovořilo německy často i navzdory maďarizaci.¹¹⁹ Přitom v roce 1942 si *SS-Hauptsturmführer* na Slovensku stěžoval, že německé školství nepožívá žádné autonomie, aby bylo ušetřeno zásahu ze strany slovenských státních orgánů, přestože se na ministerstvu školství tou dobou nacházelo nově zřízené Německé oddělení při Ministerstvu školství (*Deutsche Abteilung beim Schulministerium*). Jednalo se dílčí krok, který byl ze strany německého představitele oceňován, na druhou stranu byl ale považován za nedostatečný.¹²⁰ Ačkoliv mohlo německé oddělení vydávat své vlastní výnosy, podléhalo slovenské legislativě. Navíc bylo jeho fungování kontrolováno i po stránce finanční, protože bylo odkázáno na finance, které mu byly poskytnuty ze slovenských rozpočtových prostředků slovenskými

---

¹¹⁷ BArch., fond: R-70/12, f. 71.

¹¹⁸ Tamtéž, f. 3. Křestní jméno zde nefiguruje, ale patrně se jednalo o Hermanna Lockau. Viz <http://www.dws-xip.pl/reich/biografie/numery/numer2.html> (21. 12. 2021, 01:39).

¹¹⁹ SNA, fond: KdP, karton č. 12, fascikl: 6. Např. f. 99 Kopernica v oblasti Hauerlandu zůstala dvojjazyčná, stejně tak třeba škola v obci Rakúsy nedaleko Kežmaroku, viz f. 68.

¹²⁰ BArch., fond: R-70/12, f. 182.

účetními. Právě díky těmto pravomocem se tedy slovenské orgány mohly významně podílet na určování směřování německého školství.

5.2 Proměny školství v Bratislavě a jejím okolí po říjnu 1938

Již na podzim roku 1939 se po dlouhém snažení ze strany německých lokálních orgánů podařilo založit německou školu v Modre u Bratislavy, konkrétně v části obce Piesok.¹²¹ Tento krok byl oslavován jako velká událost. Původně zde totiž vznikla v roce 1923 slovenská škola, což bylo vnímáno jako slovakizační pokus ze strany československých státních orgánů, neboť tato část byla prakticky ryze německá.¹²² Podle německé situační zprávy měla tato událost zásadní vliv na národnostní identifikaci a také na osvojení jazykových kompetencí v němčině. Tamější německé obyvatelstvo totiž údajně v roce 1939 příliš neovládalo němčinu. Za zmiňovaným krokem založit zde slovenskou školu nestáli pouze slovenští představitelé, jmenovitě slovenské duchovenstvo, ale také např. vládní komisař německé národnosti Eduard G. Otevření německé školy tedy bylo prezentováno jako jistá forma vzdoru vůči těmto snahám a pokus o návrat ke starým dobrým časům. Zajímavé je, že se vykreslování potenciálních nepřátel rozvoje německého školství na Slovensku neomezuje pouze na Slováky. Do této kategorie byli zahrnuti také někteří lokální představitelé německé národnosti, kteří podobně jako v případě spišského regionu představovali pro nacionálně socialisticky orientované politiky mnohem větší nebezpečí. Eduard G. totiž ve své funkci vládního komisaře brzdil kupř. finanční prostředky plynoucí pro nově vzniklou německou školu a vynadal svému podřízenému úředníkovi, který měl tuto školu v kompetenci, že ji poukázal finanční obnos ve výši 500 korun.¹²³

Snahy o posílení významu německého školství byly typické prakticky pro celé sledované období. V srpnu 1941 došlo ke sloučení dvou německých škol ze strany německého oddělení Ministerstva školství a národní osvěty. Jednalo se o evangelickou školu v Nových Košariskách a římskokatolickou v dnešní Jánošíkové, což mohlo indikovat pokles německého žactva v této oblasti. Zároveň došlo i do jisté míry k sekularizaci výuky, překonání věroučných rozdílů a samotného vlivu církve, neboť z obou institucí vznikla jednotná obecná škola pro širší okolí.¹²⁴

---

¹²¹ BArch., fond: R-70/12, f. 78.

¹²² Statistický lexikon nezmiňuje konkrétní poměr jednotlivých národností v části Modre Piesok. Nachází se zde pouze souhrnný údaj pro celou obec, který poukazuje na převahu obyvatel československé národnosti, avšak počet členů německé národnosti není zcela nepočtený – poměr 5193 ku 356. Uvedené údaje jsou však pro rok 1936. Viz *Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej: úradný soznam miest podl'a zákona zo 14. apríla 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar.* V Praze: "Orbis" 1936. s. 63.

¹²³ BArch., fond: R-70/12, f. 78.

¹²⁴ ŠABA, fond: ŽB III, inv. č. 117, karton č. 9, fascikl poř. č. 2, sign. 218/1941, f. 9/188. K propojení příslušných obcí došlo, ale až později v 70. letech 20. století.

Je pravdou, že se v oblasti vyskytovaly jisté slovakizační snahy, neboť 1. února 1941 byla v Jánošíkové otevřena slovenská lidová škola, přestože tato obec disponovala německou většinou.¹²⁵

Po vzniku Státního sekretariátu pro záležitosti německé národnostní skupiny na Slovensku a s posílením pozice německé menšiny na Slovensku došlo také k silnějšímu artikulování německých stížností, a to i v oblasti školství. Vybrané německé školy v Bratislavě¹²⁶ zhotovily mezi léty 1940–1941 poměrně rozsáhlou fotodokumentaci interiérů svých škol s popisky, aby demonstrovali jejich nedostatečnost, a podnítily tak úřady k finanční subvenci. Školy se nacházely docela tristním stavu. Na fotografiích se objevovaly např. silně rozpraskané stropy, které hrozily zhroucením celé budovy nebo plesnivě a vlhké stěny, které neprospívaly zdraví německého žactva. „*Příliš malé učebny, příliš malé lavice*“¹²⁷ hlásil vyčítavě nápis nad jednou z fotografií, na které se demonstrativně tísnilo velké množství žáků a žákyň německé obchodní akademie, což mělo podtrhovat dané tvrzení. Místnosti ve školách byly často tmavé, nedostatečně osvětlené a především malé. Schodiště pak byla úzká a dimenzovaná na menší počet lidí. Některé třídy, jako např. v německé státní měšťanské škole v Bratislavě na Palisádách, byly dokonce tak drobné, že se tam vešly pouze dvě řady školních lavic.¹²⁸ Specializované učebny jako chemické laboratoře či fyzikální kabinety disponovaly poměrně zastaralým vybavením a byly často svou kapacitou nutně omezené. Školy se totiž nacházely ve starých budovách, které již nedostačovaly svému poslání. Proto se tyto instituce snažily apelovat na úřady, aby uvolnily finanční zdroje na nové a moderní školní budovy, které by vyhovovaly všem jejich nárokům. Z uvedeného důvodu se na fotografiích pravidelně objevovala i oprýskaná fasáda a odpadávající omítka, popř. nevzhledný a malý školní dvůr, na který se nemohli vejít ani všichni žáci a žákyně. V některých případech se stávalo, že škola sdílela budovu ještě s jinou institucí. Příkladem takového úsporného řešení byla např. již zmiňovaná německá obchodní akademie. Její představitelé si na tento stav stěžovali, mj. i proto, že část budovy sloužila jako vězení před postrkem, což podle nich nesloužilo jako mravní vzor pro tamější žactvo, které pravidelně zde potkávalo a sledovalo tzv. *zpustlé osoby*.¹²⁹

Přestože se zmíněné německé bratislavské školy nacházely v historických budovách v centru města a jejich podmínky nebyly tak špatné jako například v menších obcích na Slovensku, nedá

---

¹²⁵ Tamtéž, f. 9/125.

¹²⁶ Otázkou zůstává, zda byl tento jev typický i pro jiné německé jazykové ostrovy, nebo se jednalo pouze o iniciativu charakteristickou právě pouze pro Bratislavu.

¹²⁷ BArch., fond: R 70/12, f. 135.

¹²⁸ BArch., fond: R 70/12, f. 124.

¹²⁹ BArch., fond: R 70/12, f. 138.

se konstatovat, že by se nacházely ve výborném stavu. Zmiňované německé školské instituce se prostřednictvím svých podnětů snažily dosáhnout na schválení a subvencování stavby zcela nových budov, které by odpovídaly jejich představám o tom, jak má vypadat moderní německé školství. Zároveň se prostřednictvím fotodokumentace a stížnosti snažily poukázat na to, že slovenské školství se přirozeně těšilo mnohem lepší subvenci ze strany státních orgánů, čehož je příkladem energie vložená do financování slovenské státní lidové školy v Petržalce, jejíž komunální půjčka se řešila ještě během 40. let, přestože už obec spadala pod nacistické Německo.¹³⁰ V jejím případě nebyla novostavba odůvodněna špatnými podmínkami dosavadní budovy, ale nedostatkem učeben, aby ve školní budově mohlo fungovat i odpolední vyučování. Navíc si škola od navýšení kapacity slibovala i zvýšení počtu slovenského žactva.¹³¹

Problém, se kterým se školy potýkaly, nebyl pouze stav školních budov, ale také nedostatek pracovních sil. Ve své bakalářské práci jsem se snažila ukázat, že tento jev byl typický v některých oblastech Slovenska již během meziválečného Československa a notně dopomohl k radikalizaci a nacionalizaci postižených regionů.¹³² Velký podíl na tom měli především němečtí učitelé z českého pohraničí, kteří sympatizovali s politickými názory NSDAP či SdP. Nedostatek učitelů a učitelek ani později zcela nevytizel, jak ostatně nasvědčují situační zprávy týkající se stavu německého školství na Slovensku.¹³³ V nových podmínkách Slovenského štátu byly tyto pracovní síly z tzv. sudetoněmeckých oblastí – především se jednalo o muže – vyzdvihovány jako velice schopné. Jistou komplikací ale představovala poměrně krátká průměrná doba jejich působení, která se omezovala často jen na jeden nebo dva školní roky. Přesto byla Spiš patrně jediným z německojazyčných ostrovů, ve kterém se výše zmiňované tendence neprojevovaly tak rychle, jako v případě bratislavského regionu či Hauerlandu.

5.3 Snahy o změny ve školství ve spišskoněmecké oblasti

Oblast Spiše představovala stále region, který se vyznačoval vysokou rezistencí vůči zmíněným politickým tlakům. Podobně jako v období meziválečného Československa i v situační zprávě z července 1940 zaznívaly obavy z učitelů a učitelek především na německé obchodní akademii v Kežmaroku a jiných jejich stejně smýšlejících kolegů a kolegyň. Ti se neřadili mezi

---

¹³⁰ SNA, fond: MV, odd.: adm., karton č. 1068, sign. 25366/40.

¹³¹ Tamtéž, f. č. 6/193.

¹³² STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa*. 2015. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Viz např. s. 78-79.

¹³³ BArch., fond: R70/12, f. 93.

sympatizanty nacionálního socialismu, a mohli proto ohrozit politickou výchovu tamější německé mládeže, která měla směřovat k uvědomění jejich německví i upevňování karpatoněmecké identity.¹³⁴ Učitelé představovali ztělesnění tzv. *tradiční autority* ve weberovském pojetí a představovali buďto ideologickou oporu nebo jako v tomto případě politické konkurenty, kteří mohli nabourávat legitimitu politických představitelů a jejich *charismatickou* autoritu.¹³⁵ V interpretaci představitelů *Deutsche Partei* či německých policejních složek na Slovensku byl tento jev daný pouze tím, že ani německé oddělení pod ministerstvem školství ani tzv. školní úřad začleněný do organizační struktury *Deutsche Partei* nedisponovaly dostatečným vlivem, takže proto údajně nemohly obstát v konkurenci s agitační činností maďarských politických stran. Ubíraly tím však aktérství tamějšímu německému obyvatelstvu v tom smyslu, že se podle nich nemohlo samo svobodně rozhodnout pro maďarskou orientaci, ale pouze na základě indoktrinace maďarskými politickými subjekty.¹³⁶

Situační zpráva pozorovatelů ze zlínské pobočky SD de facto přiznává komplikace v boji se svými názorovými a politickými oponenty a ukazuje, že tzv. *zglajchšaltování* německého školství a německé politiky na Slovensku neprobíhalo zdaleka tak hladce, jak by si členové např. SD nebo *Deutsche Partei* představovali. V jejich dlouhodobé strategii v oblasti školství se jevílo jako řešení založení ústavu ke vzdělávání učitelů v Kežmaroku, jenž by zaručoval jistou kontrolu nad ideovým smýšlením tamějších učitelů a učitelek. Mezitím se měli lokální političtí představitelé zaměřit na kontrolu činnosti učitelských sil, které nesympatizovaly s linií nastolenou ze strany *Deutsche Partei*. Jistou oporu jim v této činnosti údajně poskytovala německá mládež v regionu, která byla více nakloněna nacionálnímu socialismu než starší generace. Navíc zatímco v oblasti bratislavského jazykového ostrova byly kritizovány snahy ze strany slovenských státních orgánů o slovakizaci, ve spišském regionu se předmětem kritiky stala náklonnost k maďarskému jazyku a kultuře u tamějšího německého obyvatelstva.¹³⁷

Tato forma inklinace k maďarství nepředstavovala však žádný nový jev, ale dlouhodobou výzvu již pro představitele Karpatoněmecké strany během meziválečného Československa. Zároveň je ve zprávách vidět jisté nepochopení pro rodiče, kteří posílali své děti buď do maďarských, nebo do slovenských škol, a hledali vysvětlení právě v identitně-politickém soupeření. Je však pravdou, že formy identitního zápasení mezi jednotlivými národnostmi na

---

¹³⁴ BArch., fond: R70/12, f. 93. Je zajímavé, že se obdobná tendence projevuje i u spišskoněmeckých učitelů, kteří působili v jiném než domovském regionu. Přesto jsou zde patrné jisté dílčí změny v ideologickém nastavení. Výjimky lze ale vysledovat. Viz tamtéž, f. 2.

¹³⁵ WEBER, Max a HAVELKA, Miloš (ed.). *Metodologie, sociologie a politika*, c. d., s. 247-248.

¹³⁶ BArch., fond: R70/12, f. 71.

¹³⁷ BArch., fond: R-70/12, f. 96. Pramen dokumentuje případ obce Smolník, nacházející se nedaleko Rožňavy.

Slovensku, např. mezi maďarským a německým školstvím, byly využívány jako strategie oslabení jednoho či obou protivníků, ze kterého posléze mohla profitovat např. národnost třetí, kupř. slovenská. Další příčinou malého počtu německých žáků a žákyň v daných obcích mohl být i sledovaný pokles porodnosti u osob identifikujících se s německou menšinou¹³⁸ či nejistý příslib německé školy, jenž příliš nekonvenoval rodičům, kteří nechtěli dlouho čekat na vznik této instituce, a nechat tak své děti bez patřičného vzdělání.

Německé evangelické gymnázium v Kežmaroku, o kterém již byla v této kapitole řeč, prezentovalo svou činnost podobně jako jiná gymnázia nebo organizace prostřednictvím ročenek. Právě ročenka ze školního roku 1939/1940 byla zahájena několika texty od vybraných profesorů tamějšího učitelského sboru,¹³⁹ které nabývaly až často bizarní podoby. První z nich se vztahoval k jednomu z údajně prvních turistů v Tatrách, který dokázal ocenit jejich přírodní krásy, astronomovi a matematikovi Davidu Fröhlichovi z Kežmaroku. Ten si na své poutě pravidelně vybíral průvodce z řad tamějších studentů. Druhá stať se zabývala kupř. zeměpisnou délkou a šířkou v souvislosti s Kežmarokem a také otázkou, v jaký čas se nachází v tomto městě skutečně Slunce kolmo k zemskému povrchu. Následný text se detailně zabíral ptactvem žijícím v tamních lesích. Výběr textů může nasvědčovat buďto velkému přírodovědeckému zaměření daného gymnázia, nebo snaze vyhnout se ožehavým politickým tématům spojených s nacionalismem, identitou a velkoněmectvím. Toto gymnázium bylo podle dobových dokumentů orientované spíše kriticky ke stranickému směřování Karmasinovy *Deutsche Partei*. Zároveň je v textech, bytostně spjatých právě s městem Kežmarokem, patrná implicitní podoba lokálního patriotismu, vyzdvihující širší geografickou příslušnost a lásku k přírodním krásám regionálního charakteru.¹⁴⁰ Jedná o kontinuitu z období meziválečného Československa, kdy byl v této oblasti kladen důraz spíše na místní příslušnost než tzv. karpatoněmeckou identitu spojující v sobě celé slovenské Němectvo.

---

¹³⁸ BArch., fond: R-70/12, f. 2. V případě situační zprávy z Malacek je popisován trend např. v Rači. V současné době se jedná městskou část Bratislavy.

¹³⁹ Jednalo se o Johanna Liptáka, jenž spravoval v gymnáziu knihovnu a krom toho byl šéfem Institutu pro výzkum vlasti (*Institut für Heimatforschung*), dále pak o Gezu Altmanna a Oswalda Schmeju, který měl na starosti přírodovědné a chemické sbírky. BArch., fond: R-70/12, f. 22. Pro více informací k Johannu Liptákovi viz RAINER, Rudolf, ULREICH, Eduard, *Karpatendeutsches Biographisches Lexikon*, Stuttgart 1988, s. 195. V případě Johanna Liptáka a jeho pozdějšímu působení se tento trend nejvíce jeví jako příliš pravděpodobný. A to vzhledem k tomu, že ve své řeči u příležitosti otevření institutu vyzdvihoval propojení Němectva na Slovensku a také význam říšskoněmeckých institucí či *Deutsche Partei* při vzniku institutu. Přesné citace z projevu zmiňuje v popularizačním článku Muzea v Kežmaroku historik Vladimír Julián Ševc. Text je však v některých ohledech problematický – neuvádí totiž zdroj, kde je daný pramen uložený. Viz <https://www.kezmarok.com/?Historia-Kezmarku/Dejiny-mesta-Kezmarok/V-tieni-risskeho-orka-Kezmarok-v-obdobi-II.-svetovej-vojny/XXIII.-Z-prihovoru-Johanna-Liptaka> (30. 10. 2021, 22:40).

¹⁴⁰ BArch., fond: R-70/12, f. 6-20.

6. Představa o německé rodině a výchova

„(...) neboť Německo je, kde se němečtí muži činí pro lid a vlast, kde se mateřské konání německých žen chopí vzkříšení lidu.“¹⁴¹

Již krátce po uzavření mnichovské dohody se začal častěji v německých periodikách objevovat důraz na mnohopočetné rodiny. Ty měly představovat bašty tradičního německého obyvatelstva v daném jazykovém ostrově, čemuž napovídá i úvodní citát této kapitoly odkazující na „vzkříšení lidu“, jenž pocházel od básníka J. R. Luchse. Nebyl ostatně jediný, kdo zdůrazňoval význam plození německých potomků. Kupříkladu autor úvodního článku v *Karpathen-Postu* akcentoval tradiční mnohopočetnou rodinu, která měla představovat východisko z neutěšeného stavu německého obyvatelstva na Spiši, jehož počet se konstantně zmenšoval.¹⁴² Jako jeho základna nebyla vnímána tamější elita, která prosazovala politiku jednoho dítěte, ale spíše místní sedláci, kteří žili ve skrovných podmínkách, a přesto dokázali vychovat velké množství potomků. Politika jednoho dítěte byla vnímána jako skutečná příčina klesajícího počtu spišských Němců, která představovala mnohem závažnější hrozbu než vystěholectví, které bylo typické pro dřívější období a které bylo tehdy bráno zásadní faktor podobně jako maďarizace ještě za existence habsburské monarchie.

Při prosazování vize mnohopočetné rodiny se stále častěji objevovaly nacionalistické myšlenky a obavy ze zániku kultury či jazyka typického pro daný jazykový ostrov. Později mohlo být německé obyvatelstvo chápáno jako jistá překážka homogenního a samostatného slovenského státu. Jako problém vystávala, jak již bylo zmíněno, redefinice morálních stanovisek v moderní společnosti oproti dřívějším tradičním hodnotám.¹⁴³ Důraz byl kladen na naplněnost života, relativní blahobyt, kterého se aktéři údajně nechtěli vzdát, podobně jako jistá životní umírněnost. Matky mnoha dětí byly navíc společností nazírány skrze prsty jako prostopášné.¹⁴⁴ Tato proměna hodnot a binární opozice moderního a tradičního bude posléze tematizována ve zvláštní kapitole.

V některých případech sloužily tradice jako prostředek politické agendy, který měl např. podpořit porodnost německého obyvatelstva. Jak bylo nastíněno výše, moderní způsob života představoval naprosté zapření dřívějších hodnot, na kterých byl postavený myšlenkový svět

---

¹⁴¹ LUCHS, J. R., Zipser Deutsche! In: *Karpathen-Post*. 18 3. 1939, s. 1.

¹⁴² Ein Krebschaden unseres Volkes. In: *Karpathen-Post*, 1. 10. 1938, s. 1.

¹⁴³ ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. I., Proměny chování světských horních vrstev na Západě*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006.

¹⁴⁴ Ein Krebschaden unseres Volkes. In: *Karpathen-Post*, 1. 10. 1938, s. 1.

jejich předků. Znamenalo to vyvázání z vazeb, symbolizujících tradiční formy pospolitosti, z věroučných základů křesťanské nauky nebo ze zvykovosti, která byla typická pro tamější spíšskoněmecké prostředí. Tato neukotvenost v sobě údajně skrývala plíživou hrozbu ohrožení všech Němců a Němek v regionu. Jako osvícený vzor zde působily uherská a pruská společnost ještě před první světovou válkou, které se zakládaly na systému rodin o minimálně 3–4 dětech.¹⁴⁵ Jako vzor sloužil buďto samotný panovník, který měl přemíru potomků, nebo nacionalismus jako takový, který vyžadoval kromě dvou dětí ještě jedno, které by podpořilo početní nárůst daného obyvatelstva. Politika jednoho dítěte později po vypuknutí druhé světové války představovala citelnou ztrátu pro rodiče dítěte, která měla být co nejrychleji dohnána.

Zároveň se v tisku stále častěji objevovaly zmínky o trestném stíhání tzv. *andělíčkářek*, tedy porodních bab, které pomáhaly ženám s potraty. Právě tyto články, které se snažily klást důraz na tvrdost trestů, měly ostatní německé ženy odradit od podobného jednání.¹⁴⁶ Tematizovány nebyly jen činy, které se staly přímo na území Slovenského štátu, ale také případy, které se odehrály těsně za hranicemi na území bývalého Slovenska, např. „*potratová aféra*“ v Petržalce. Stíhání byly posléze vystaveny všechny osoby, jež byly do případu nějakým způsobem zapletené, tj. od samotné porodní báby, přes dotyčnou, jež chtěla provést nelegální potrat, až po příbuzné a jiné osoby, které o činu věděly, ale nezabránily jeho provedení. Prohřešovaly se tak proti nacionálnímu socialismu a jeho konceptualizaci rodinného života a výchovy německých dětí. Podobné články se tak snažily poukázat na pochybný charakter a pověst všech zúčastněných, např. na alkoholismus, neboť ideologicky smýšlející lidé by nebyli schopní podobně hrozivých skutků. Tyto porodní báby byly vykresleny jako nebezpečné i pro porody zdravých dětí, které mohly zkomplikovat nehygienickými podmínkami nebo tím, že při výkonu svého povolání nebyly střízlivé.

Během druhé světové války se na stránkách novin *Grenzbote* pravidelně objevovala nedělní rubrika věnovaná „*našim ženám*“. Cílila tematicky na německé ženy žijící na Slovensku a dávala jim nejrůznější rady od stylových a praktických stříhů halenek, které si mohly ušít samy doma v době nedostatku,¹⁴⁷ tipy na dovolenou ve vlasti,¹⁴⁸ až po články věnované těhotenství a tomu, jak se připravit na narození dítěte.¹⁴⁹ Prostřednictvím těchto tematických článků měly

---

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Engerauer Engelmacherin. In: *Grenzbote*, 14. 7. 1940, s. 8.

¹⁴⁷ Wir nähren uns Blusen. In: *Grenzbote*, 7. 7. 1940, s. 10.

¹⁴⁸ Urlaub daheim, In: tamtéž.

¹⁴⁹ Wenn ein Kind erwartet wird. In: *Grenzbote*, 14. 7. 1940, s. 10.

být ženy neustále seznamovány s aktuálními tématy v souladu s nacionálně socialistickou ideologií a internalizovat si tak skrze ritualizované čtení prosazovaný světónázor.

Na ženy a jejich roli v tradiční německé rodině se zaměřovala i samotná *Deutsche Partei*. Ta ve své stranické struktuře vytvořila ženskou organizaci (*Frauenschaft der Deutsche Partei*), tedy ženskou složku, která byla zakomponována do různých stranických úrovní, tj. ústředních či především lokálních. Na rozdíl třeba od klasických místních odboček strany se zaměřovala kromě ekonomických, kulturních, sociálních a hospodářských záležitostí i na otázky spojené s výchovou.¹⁵⁰ Toto zaměření je patrné i na pestrém programu organizace, který se pravidelně objevoval na stránkách periodika *Grenzbote* v rubrice týkající se novinek v *Deutsche Partei*. Z něj je zřejmé, že se její činnost zaměřovala na formování početných dětských skupin a výchovy potomků, pořádání neveřejných akcí a také setkávání pracovních skupin při tvůrčí činnosti.¹⁵¹ Výrobky si nenechávaly jen pro sebe, ale příležitostně je vystavovaly v prostorách organizace.

7. Deutsche Partei a politická činnost během druhé světové války a sounáležitost

Deutsche Partei deklarovala svou činnost jako pokračovatelka úplně původního *Karpatendeutsche Volksgemeinschaft* z roku 1927 a především pak *Karpatendeutsche Partei* zaniklé v roce 1938. Svou činnost odůvodňovala tím, že bylo nutno po vzniku nového československého státu překonat dílčí rozdíly mezi různými německými skupinami na Slovensku a probudit v nich pocit jakési fatálnosti a „osudového společenství“, které spojuje společně zakoušená minulost a současnost, popř. společný boj, naplňovaný různými významy.¹⁵² Cíl strany byl neméně ambiciózní, tj. vytvořit totální společenství, které by zahrnovalo úplně všechny Němce a Němky žijící na Slovensku, i ty kteří se např. rozhodli na krátký nebo delší čas opustit území Slovenska.¹⁵³

Politické uskupení paradoxně zdůrazňovalo své přinucení skrze nutné zlo v podobě zákonů a dalších legislativních nařízení definovat sebe samo jako stranu, přestože dle svých slov nemělo

---

¹⁵⁰ MARSO, Julius von a Karl HAUSKRECHT. *Der politische Leiter: Die Satzungen der Deutschen Partei*. Käsark: Paul Sauter, 1941. s. 25.

¹⁵¹ Aus der Deutschen Partei, In: *Grenzbote*, 17. 10. 1943, s. 5.

¹⁵² MARSO, Julius von a Karl HAUSKRECHT. *Der politische Leiter*, c.d., s. 3.

¹⁵³ Tamtéž, s. 17.

s politickou činností příliš co do činění. Spíše své působení vnímalo jako nezbytnou a přirozenou nutnost vedoucí k propojení všech.¹⁵⁴ Mělo totiž překračovat úzké stranické stanovy, nenechat se jimi příliš omezovat ve své činnosti. Jako ideový základ posloužil nacionální socialismus, primordialismus a jistá přirozenoprávní tradice propojená s nevyhnutelností národního boje. Všechny tyto aspekty se měly dále rozvíjet a přispívat k dosažení ideálně-typického¹⁵⁵ uspořádání nacionálněsocialistického státu a nové hitlerovské Evropy.¹⁵⁶ Nedávno utvořený Slovenský štát umožňoval nové formy organizace, které nebyly tak svázané podobou zákonodárství v meziválečném Československu. Členstvo formující se *Deutsche Partei* vznik nového slovenského státu vyloženě vítalo. Zástupce bývalé KdP Gustav Hauskrecht ostatně již začátkem října 1938 explicitně formuloval ve své řeči na jedné bratislavské rozhlasové stanici, že právě díky slovenské autonomii může tato německá strana opět začít fungovat, i když pod novým jménem.¹⁵⁷ Ačkoliv se strana částečně snažila diskursivně vymezit od politického kategorizování, pasovala se do role pomyslné „naplňovatelky“ „*politické vůle celé německé národnostní skupiny na Slovensku*“.¹⁵⁸ Jako zástupkyně nejpočetnější menšiny ve Slovenském štátě si nárokovala poměrně exkluzivní postavení a podíl na panství a monopolu na vykonávání legitimního násilí.¹⁵⁹

Fungování v novém slovenském štátě rozšířilo *Deutsche Partei* výrazně možnosti jejího působení. Kromě klasických činností jako bylo organizování přednášek, kulturních akcí či společenských setkání, propagace vlastních aktivit skrze tisk, letáky, byl nově zapojen také rozhlas a další média. Strana zároveň pořádala vlastní tiskové konference, které mohly zahrnovat i různé zahraniční subjekty a vyslovovala se tak veřejně k mnoha tématům. Krom toho si nárokovala pravomoc rozhodovat o existenci, vzniku či finanční subvenci různých organizací, podniků, spolků a jiných subjektů, které byly provozovány Němci a Němkami. Mohla tedy takřka neomezeně regulovat fungování německého spolkového a hospodářského života. Rozvíjela proto nová stranická oddělení, která zasahovala do dalších oblastí

---

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 5. Toto je patrně mj. i na formulaci v §1 stranických stanov, kde zaznívá, že „*je politickou stranou ve smyslu ústavy slovenského státu.*“

¹⁵⁵ Ideálně-typické uspořádání se vyznačuje tím, že je nedosažitelné ve své úplnosti, je jistou kategorizační utopií. Viz WEBER, Max a HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998. s. 44.

¹⁵⁶ MARSO, Julius von a Karl HAUSKRECHT. *Der politische Leiter*, c.d., s. 4.

¹⁵⁷ Der Umschwung im Preßburger Rundfunk. In: *Grenzbote*, 8. 10. 1938, s. 3. Odvolával se především na právo na sebeurčení národů a doufal v posílení pozice německé menšiny na Slovensku.

¹⁵⁸ MARSO, Julius von a Karl HAUSKRECHT. *Der politische Leiter*, c.d., s. 5.

¹⁵⁹ Viz WEBER, Max a HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*, c. d., s. 247.

společenského fungování – např. oddělení věnované právní ochraně, školství či určené ke zprostředkování pracovních míst.¹⁶⁰

Předseda DP byl v podstatě zástupce německé menšiny na Slovensku, přičemž tato funkce byla volená prostou většinou a u Karmasina koncipována jako doživotní vůdcovství. Ten si měl posléze sám vybrat svého nástupce¹⁶¹ či případného zástupce v době nemoci.¹⁶² Předsedovi strany následně podléhalo vrchní vedení¹⁶³ a vedení krajských a místních odboček,¹⁶⁴ které mohly být v případě pochybení či provinění vůči stanovám kompletně zrušeny, odvolány či nahrazeny novým obsazením. Podobně mohl odvolat prakticky každého člena nebo členku strany, kterými se mohl stát člověk starší 18 let, jestliže disponoval slovenským občanstvím, arijským původem a hlásil se k nacionálnímu socialismu. Vedoucí místních skupin, popř. sám Karmasin, měli možnost odmítnout některého z uchazečů a uchazeček o členství, pokud tak uznali za vhodné a své rozhodnutí nemuseli vůbec zdůvodnit.¹⁶⁵ Krom toho Karmasinovi podléhaly i přidružené subjekty, organizace a spolky. Pokud to uznal za vhodné, mohl i měnit stranické stanovy. Financování strany bylo realizováno různými způsoby, ať již standardním placením členství příspěvků, tzv. *národnostní daně*¹⁶⁶ či prostřednictvím vstupenek na různé akce nebo skrze různé finanční dary a subvence od soukromých osob a podniků. Příjmy byly využity jak na financování chodu strany, tak např. na pomoc v nouzi, která se týkala nemajetnějších členů a členek strany, vztahovala se ale také na podporu v nezaměstnanosti a podobné projekty.

Důležité bylo udržovat těsný osobní kontakt s obyvatelstvem obcí, který měli na starosti vedoucí jednotlivých oblastí, buďto krajszí nebo místní. Jejich role v sobě spojovala jak kontrolní a disciplinační mechanismy, které měly udržovat pořádek a kontrolu v dané oblasti, tak měli sloužit jako poradci a pomyslní opatrovatelé tamního německého obyvatelstva, na které se každý člověk mohl obrátit s prosbou o pomoc či radu. Daný krajský nebo místní velitel tedy nesl osobní odpovědnost za chod v dané oblasti a také za svoje aktivity, proto nemohl být dlouhodobě zastupován někým jiným. Své funkce se ale nemohl vzdát „*svévolně*“, ze svého vlastního rozhodnutí, neboť tento krok musel vždy provést předseda strany Karmasin,¹⁶⁷ který

---

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 6.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 9.

¹⁶² Tamtéž, s. 11.

¹⁶³ Jednalo se o pomyslný stranický štáb složený z vedoucích jednotlivých úseků.

¹⁶⁴ Ty se vztahovaly na jednu obec nebo jich sdružovaly více dohromady. MARSO, Julius von a Karl HAUSKRECHT. *Der politische Leiter*, c. d., s. 22.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 13.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 8.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 19.

o něm zároveň musel být dopředu informován skrze interní žádost. Ten ostatně také mohl rozhodovat i tom, jestli by daná osoba měla lépe poznat jinou úroveň politické činnosti, tj. vyšší nebo nižší, a přiučit se nějakým novým poznatkům.

Prostřednictvím střetávání se na různých stranických událostech tak docházelo k formování či upevňování pocitu sounáležitosti, který byl na jednu stranu navázaný na místní vedoucí představitele, na druhou stranu ale pevně propojený s vedením strany prostřednictvím poměrně direktivních struktur do podoby tzv. *myšleného společenství*. Strana navíc vydávala noviny *Deutsche Stimmen*, zároveň však v hojné míře pronikala prohlášení jejich představitelů, především velice exponovaného Franze Karmasina, do listu *Grenzbote*. Čas od času se na jeho stránkách objevovala jeho fotografie, aby si čtenáři mohli spojit význam této politické osoby s jejím vizuálem.

8. Kultura

Kulturní život německého obyvatelstva během druhé světové války byl do velké míry určován tzv. stranickým kulturním úřadem (*Kulturamt der Deutschen Partei*), který zaštiťoval různé německé kulturní instituce a spolky a zároveň se podílel na utváření nových organizací. V jeho čele stanul inženýr Hans Freidl, který byl podobně jako Karmasin původem sudetský Němec. Zhruba v polovině října roku 1943 takto vznikla v Bratislavě jako nový spolek Německá filharmonická společnost (*Deutsche Philharmonische Gesellschaft*), a to z iniciativy *Kulturamtu* a předsedy DP Franze Karmasina.¹⁶⁸ Organizace měla propagovat německou hudbu a zaštiťovat koncerty pro německé obyvatelstvo. Přestože sídlila v hlavním městě, její činnost měla později expandovat i do zbývajících německých jazykových ostrovů. Friedl byl odpůrcem fragmentace německého obyvatelstva a „lokálního partikularismu,“¹⁶⁹ podobně jako např. německý vyslanec na Slovensku Hanns Ludin. Podle něj byli všichni Němci a Němkami bez jakýchkoliv přívlastků, oproštěni od všech lokálních identit.

Důležitým médiem pro šíření myšlenek nacionálního socialismu byla kinematografie – a to samozřejmě nejen na Slovensku, ale také v nacistickém Německu. Podle Theodora Adorna byly již v komediálních filmech položeny základy vzniku totalitárního režimu, neboť diváctvu sugerovaly falešnou představu reality, která se údajně nijak neodlišovala od žité skutečnosti.¹⁷⁰ Film tak potlačoval a utupoval diváckou imaginaci, protože nedával publiku dostatečný prostor pro domýšlení či promýšlení dalších témat. Sledování filmu mělo divákovi či divačce simulovat po práci pohled ze ztemnělého pokoje do osvětleného vnějšího světa, při kterém si měli odpočinout a osvojit si hodnoty a ideje, které se ve filmu objevovaly.¹⁷¹ Aby měl filmový průmysl požadovaný dopad na smýšlení německé obyvatelstvo na Slovensku, musela být návštěva biografu pro ně finančně dostupná. Z tohoto důvodu bylo kritizováno neustálé zdražování vstupenek ze strany slovenské vlády, které šlo proti logice dostupnosti filmů pro co možná největší publikum.¹⁷² Cena vstupenky se měla zvýšit o příspěvky na Červený kříž, Nadaci Josefa Škultétyho či Matici slovenskou. Do října 1943 byly lístky k dostání mimo

---

¹⁶⁸ Deutsche Philharmonische Gesellschaft. In: *Grenzbote. Abend-Ausgabe*, 16. 10. 1943, s. 4

¹⁶⁹ MORRISSEY, Christof. Ethnic Politics and Scholarly Legitimation. The German Institut für Heimatforschung in Slovakia, 1941–1944. In: IGGERS, Georg G., HAAR, Ingo, FAHLBUSCH (ed.). *German Scholars and Ethnic Cleansing, 1919-1945*. London: Berghahn Books, 2007. s. 102–103.

¹⁷⁰ ADORNO, Theodor W., Max HORKHEIMER, Michael HAUSER a Milan VÁŇA. *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty*. Praha: OIKOYMENH, 2009. s. 128.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 140.

¹⁷² Kino als Melkkuh. In: *Grenzbote. Morgen-Ausgabe*, 17. 10.1943, s. 5.

Bratislavu za maximálně 2 koruny, takto by se jejich cena přehoupla zhruba přes 3,5 korun. Lístek by se tak kvůli vyšší ceně nezakoupilo tolik lidí, jako kdyby cena zůstala stejná. Kromě těchto příplatků podléhaly vstupenky navíc dalšímu zdanění, které bylo podle redakce listu *Grenzbote* přílišné a kontraproduktivní, a proto zůstával potenciál kin na Slovensku nevyužitý. Menší dostupnost a vyšší cena tedy bránily rozmachu filmového průmyslu na Slovensku a také jeho možnosti oslovit širší vrstvy publika mimo hlavní město a stát se pravými kulturními centry. Tato politika byla brána jako neprozíravá ve srovnání s nacistickým Německem, kde bylo jakékoliv razantní zdražení vstupenek do kina razantně odmítáno.

Deutsche Partei se do kin snažila již od přelomu třicátých a čtyřicátých let distribuovat německé nacistické filmy, filmové týdeníky nebo dokumenty. Takto např. uvedla v bratislavském kině Urania film *Mit unseren Fahnen ist der Sieg*, který demonstroval úspěchy německých vojsk při jejich tažení v západní Evropě. Prostřednictvím tisku se pak snažila navnadit potenciální diváky a diváčky tím, že hovořila o filmu v superlativech, tedy jako o vytouženém snímku, který měl v roce 1940 dorazit konečně i do slovenských kin¹⁷³ a demonstroval tak sílu německých vojsk ve střetu s těmi belgickými a francouzskými. Zároveň DP poukazovala na to, že navzdory kritice, která si všímala přílišné politizace a nacistického ladění kinematografie, rostla návštěvnost říšskoněmeckých kin.¹⁷⁴ Árijci a árijky se na základě této představy stali hlavními nositeli kulturního a technologického pokroku v antimodernistickém hávu, který zdůrazňoval úpadkovost západní kultury a vytvářel vlastní verze hollywoodských filmů nebo americké hudby v palingenetické formě kreativní destrukce.¹⁷⁵

Kultura však nebyla učena jen vzdělaným německým vrstvám. Skrytým talentem oplýval skoro každý Němec nebo Němka na Slovensku. Alespoň o tomto se snažil čtenářstvo přesvědčit článek v *Grenzbote*,¹⁷⁶ který poukazoval na případ amatérského sochaře a zubního technika Edmunda Reittera, který byl náhodně objeven říšskoněmeckým akademickým umělcem. *Deutsche Partei* zde byla vykreslena poněkud heroicky a osobovala si zásluhy jako podporovatelka umění u veškerého německého obyvatelstva, neboť zajistila ve spolupráci s umělcem Reitterovo další umělecké vzdělání v Mnichově, a tak přispěla k jeho zdokonalení v sochařských technikách.

---

¹⁷³ Mit unseren Fahnen ist der Sieg. In: *Grenzbote*, 14. 7. 1940, s. 7.

¹⁷⁴ Der deutsche Film marschert. In: *Grenzbote*, 15. 3. 1939, s. 6.

¹⁷⁵ GRIFFIN, Roger. *Modernismus a fašismus*, c. d., s. 447.

¹⁷⁶ Vom Zahntechniker zum Bildhauer. In: *Grenzbote*, 17. 10. 1943, s. 5.

V podkapitolách o *Hauerlandu* a Spiši během druhé světové války byly zmíněny dva aspekty propojení německého obyvatelstva, nacionálního socialismu s kulturou. Historik a politický teoretik Roger Griffin se snažil ve své knize *Modernismus a fašismus* poukázat na ambivalentnost fašismu. Nacionální socialismus jednak představoval uvrhnutí do barbarství a pradávných tradic, jednak prezentoval radikální formu modernismu. Svět, nebo alespoň nacistické Německo, mělo projít „*kulturní a antropologickou revolucí*“, jež měla být brzdou před rozkladem německého národa.¹⁷⁷ Právě německé obyvatelstvo mělo být nositelem nové kultury a pokroku, která propojovala antimodernistické a modernistické prvky. Nejlépe bylo možné důsledky modernizace obhájit na příkladu oblastí, které nebyly zas tak rozvinuté a kde byl učiněný progres viditelnější než např. v Bratislavě.

9. Vztah německého a slovenského obyvatelstva za války

Během druhé světové války bylo na stránkách periodik a vybraných vydaných knihách vyzdvižováno dlouhotrvající přátelství a spolupráce mezi slovenským a německým obyvatelstvem. Právě jeho zdůrazňování mělo legitimizovat tehdejší politiku Slovenského štátu a záštitu poskytnutou ze strany nacistického Německa. Kořeny tohoto přátelství byly tradičně hledány v dávné milosti, tedy již během existence Velkomoravské říše v 9. století,¹⁷⁸ která by bez německé pomoci nemohla fungovat. Historická zkušenost tvořila základ pro formování tzv. „*osudového společenství*“, které dohromady spojuje dlouholeté přátelství.

Paměť a vzpomínání na historické události sloužily pro stvrzování významu vzniku slovenského štátu a jeho spolupráce s nacistickým Německem. Proto bylo německé obyvatelstvo explicitně či implicitně vyzýváno k tomu, aby si osvěžilo své znalosti historie. Zaváděli tím de facto do historického nazírání ahistoricky nacionální kategorizaci a aplikovali ji na období před vznikem samotných moderních národů. Další typy kolektivního vzpomínání a instrumentalizace paměti budou ostatně tematizovány hned v následující kapitole věnované politice paměti.

Zdůrazňována byla ve slovenském prostředí křesťanská tradice, která se území dnešního Slovenska dostala z německojazyčného prostoru, konkrétně z arcibiskupství v Salzburku,¹⁷⁹ a

---

¹⁷⁷ GRIFFIN, Roger. *Modernismus a fašismus*, c. d., s. 41.

¹⁷⁸ ZACHAR, Ludovít. *Die Jahrhundertalte Freundschaft zwischen Deutschen u. Slowaken*. Pressburg: Slow.-deutschen Gesellschaft, 1940. s. 5.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 8.

jež mohla být symbolicky vztažena na Slovenský štát, který vycházel rovněž z křesťanské věrouky spojené s německým prvkem v podobě německého nacionálního socialismu. Důležitou historickou roli zde sehrával Ludvík Němec, který umožnil křest čerstvě jmenovanému knížeti Pribinovi a také vznik vychvalovaného přátelského soužití obou národností až do poválečné doby.¹⁸⁰ Nejvíce však bylo vyzdvižováno období Svatoplukovy vlády, kdy dosáhla Velkomoravská říše opravdového rozkvětu. Právě úroveň přátelství a spolupráce mezi slovenským a německým obyvatelstvem podle autora zaručovala úspěšnost a životaschopnost daného státního útvaru, přičemž podobně jako v případě Slovenského štátu zde byly vyzdvižovány atributy jako slovenskost, samostatnost a právní uznání dosažené z německé strany.¹⁸¹ Jako element, jenž přerušil rozvíjení tohoto přátelství na dlouhá léta, bylo vnímáno Uhersko.

Přesto ve slovenské společnosti zůstaly přítomné prvky německého vlivu, a to i přes působení uherského i československého státu např. na kulturní či hospodářské rovině.¹⁸² V tomto ohledu byly dopady působení německé kultury a německého prostředí považovány za trvalejší než české nebo maďarské vlivy.¹⁸³ Často byly v této souvislosti zmiňovány nejvýraznější osoby slovenské minulosti a míra jejich propojení s německým prostředím.¹⁸⁴ Právě demonstrace slovensko-německé vzájemnosti byla během druhé světové války užívána instrumentálně pro kritiku českého a maďarského obyvatelstva, popř. dřívějších forem státního uspořádání. Zároveň hojně vyzdvihovala německou kulturu jako nositelku vzdělání a vyšších společenských hodnot, německé prostředí pak jako finanční zdroj, bez kterého by slovenská kultura bývala nemohla dále existovat.¹⁸⁵ Německo v druhé polovině 19. století údajně projevilo pochopení a solidarizovalo se slovenským obyvatelstvem, které tehdy bylo vystaveno maďarizačním tendencím a „útlaku“.¹⁸⁶ Ze slovenské strany bylo pro změnu hojně zdůrazňováno uznání a ocenění německé kultury a jazyka významnými politickými i kulturními figurami, jako např. zakladatelem slovenské lidové strany Andrejem Hlinkou.

Slovensko-německá společnost (*Slowakisch-Deutsche Gesellschaft*) představovala v rámci tohoto dějinného narativu logické vyvrcholení dlouholeté spolupráce členů a členek německé a

---

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 9.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 11.

¹⁸² Tamtéž, s. 15.

¹⁸³ Tamtéž, s. 23.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 20. Často se jednalo o myšlenkové vlivy, překlady významných děl z němčiny, studium v německojazyčných zemích či publikování jejich děl v německém jazyce. Text de facto zdůrazňoval, co německé prostředí učinilo významného pro rozvoj a udržování slovenské kultury.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 25.

¹⁸⁶ Tamtéž.

slovenské národnosti. Její vznik 31. ledna 1939 zviditelňoval ony zmiňované snahy z české či maďarské strany o narušení vzájemných přátelských vazeb, které v menší či větší intenzitě trvaly prakticky po staletí. Teprve tehdy, kdy již částečně pominuly a Slovensko dosáhlo kýžené autonomie, mohla být německo-slovenská spolupráce institucionalizována z popudu tehdejšího předsedy vlády Vojtecha Tuky.¹⁸⁷ Slovensko-německá společnost tak byla zasazena do historického kontextu vzájemného obohacování obou kultur. Vyzdvihovalo bylo především rozvíjení německé kultury a osvojování si německého jazyka ve slovenském prostředí, především ve slovenských školách. Představovala pomyslný „základní pilíř“,¹⁸⁸ bez kterého by se celá konstrukce spolupráce mezi slovenským a německým obyvatelstvem zhroutila. Proto organizace dbala o to, aby žádné externí faktory nenarušily rozvíjení myšlenky slovensko-německé vzájemnosti, avšak její existence by nebyla myslitelná bez záštity a ochrany, kterou měl garantovat Adolf Hitler. Zatímco německé obyvatelstvo bylo v oslavné publikaci Ľudo Zachara vychvalováno za svou píli, na Slováky a Slovenky bylo kriticky apelováno, aby si Němectvo vzali za svůj vzor a také neúnavně pracovali na rozvíjení slovensko-německé spolupráce.¹⁸⁹ Viděno z této perspektivy byl podíl na pěstování přátelských vazeb tehdy v jistém ohledu disproporční, neboť Němci a Němky v těchto aktivitách vyvíjeli mnohem větší úsilí.

Během druhé světové války se charakter zpravodajství podstatně změnil a stránky tiskovin se zaplnily především zprávami z fronty a válečnými událostmi. Mezi nimi zaznívaly pozůstatky starých časů – ovšem tentokrát v poněkud jiném světle. Když létě roku 1944 zemřel bývalý československý předseda vlády Hodža, na stránkách německého tisku se zpráva o jeho smrti vyznačovala jistou distancí k jeho osobě a československému státu. Hodža byl představen jako osoba mnoha postů, jako ministerský předseda, který ale v klíčovém okamžiku třicátých let nebyl schopen vyřešit tzv. *sudetskou krizi*.¹⁹⁰ Přesto ale tento politický nezdar podle autorů článku adekvátně politicky reflektoval, a proto odstoupil ze své funkce.

Vztah mezi slovenským a německým obyvatelstvem během druhé světové války se nedá pojednat schematicky v rámci černobílého vnímání přítel – nepřítel. Někteří Němci se podíleli na partyzánském odboji a sloužili např. v partyzánské jednotce německých antifasistů E. Thälmana, která působila na Slovensku. Dále lze nalézt svědectví Němců a Němek, kteří byli údajně zachráněni před působením partyzánských skupin na středním Slovensku a nacházeli se

---

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 28.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 29.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 30.

¹⁹⁰ Hodža gestorben, In: *Grenzbote. Morgen-Ausgabe*, 1. 7. 1944, s. 4.

na druhé straně barikády jako civilní obyvatelstvo. Partyzáni zaútočili na několik německých obcí na středním Slovensku a zabili či odvěkli tamější obyvatelstvo. Německého občana Kremnice takto zachránili dva Slováci, kteří později skončili v německém zajetí. Ladislaus N. z Kremnice posléze písemně usiloval u *Státního sekretariátu pro záležitosti německé národnostní skupiny na Slovensku* o to, aby byli daní Slováci propuštěni. Ve své žádosti se snažil především zdůraznit jejich státní spolehlivost, loajalitu a zaručil se tak za ně.¹⁹¹ Ladislaus N. byl mj. členem Deutsche Partei a byl klasifikován jako *Volksdeutsche*,¹⁹² což zvyšovalo z perspektivy německých úřadů důvěryhodnost jeho sdělení a také pravděpodobnost jejich propuštění. Snažil se proto tuto strategii plně využít.

Vztahem mezi oběma národnostmi pravidelně hýbaly i proměny mocenské situace, události na frontě a také vnitropolitická situace, partyzánská činnost, bombardování slovenských měst či jiné faktory.¹⁹³ Kupříkladu na počátku roku 1945 byl vztah k Německu a německým politickým představitelům podle situačních zpráv německých policejních složek poměrně nepřátelský¹⁹⁴ a ve společnosti se šířily nejrůznější konspirační teorie. Bylo totiž zřejmé, že nacistické Německo prohrálo. Tento negativismus a poráženecké nálady přitom nesdílelo jen slovenské, ale také německé obyvatelstvo. Množily se i případy dezertérství vojáků z německé armády. Není bez zajímavosti, že s nepředvídatelnou situací se podle zpráv některých katolických duchovních zvyšovala ve společnosti míra zbožnosti.¹⁹⁵

10. Politika paměti

Podle historika Jacquesa Le Goffa dochází k vzestupu paměti a kolektivního vzpomínání především v období nacionálního socialismu a fašismu.¹⁹⁶ Právě kolektivní paměť měla v tomto ohledu sloužit instrumentálně jako ideologická opora, a tedy jako snaha o nalezení jednotícího prvku daného společenství, ke kterému by se mohlo upínat. Vzpomínání bylo přirozeně ovlivněno referenčním bodem, tedy tehdejší přítomností, ke které se vztahovalo. Způsob německého kolektivního vzpomínání rozhodně není možné vnímat monolitně a unifikovaně pro celý německý prostor. Zaměřila jsem se v této kapitole, ostatně jako v celé předložené práci, na

---

¹⁹¹ BArch, fond: R-70/92, f. 214.

¹⁹² Jednalo se o příslušníka německé menšiny mimo oblast říše, jehož národnost byla německá a jeho mateřským jazykem byla němčina.

¹⁹³ BArch, fond: R-70/315, f.359.

¹⁹⁴ Tamtéž, f. 241.

¹⁹⁵ Tamtéž, f. 360.

¹⁹⁶ TODOROV, Tzvetan. Zneužívání paměti. In: *Antologie francouzských společenských věd: Politika paměti* (Cahiers du CEFRES. N° 13), 1998. s. 100.

sledování dynamiky způsobu kolektivního vzpomínání u německé menšiny žijící během druhé světové války na území Slovenska. Výchozím bodem pro mne je koncept kolektivní paměti Maurice Halbwachse, který se zaměřuje na provázanost individuálního a kolektivního vzpomínání na příkladu orchestru.¹⁹⁷ Jakou roli zde sehrávalo vyhlášení autonomie Slovenska a jak se proměnila po vzniku tzv. Slovenského štátu? Jak se na této proměně podílela nová politická orientace? Kromě toho věnuji svou pozornost i konceptualizaci míst paměti.¹⁹⁸ Jak často se v kolektivní paměti objevovala? Jak se tato kolektivní paměť vztahovala k paměti slovenského obyvatelstva? Jak slovenští Němci vzpomínali na období meziválečného Československa?

Další soubor otázek se věnuje vztahu německých elit a formování kolektivní paměti. Kdo se vlastně podílel na utváření těchto narativů? Důležitou roli zde sehrávaly především německé kulturní či politické elity, které lze nadefinovat na základě díla Pierra Bourdieua jako osoby disponující velkou mírou kulturního či sociálního kapitálu.¹⁹⁹ Elity jsou posléze společností vyzývány, aby prokázaly míry svého získaného kulturního kapitálu, což se může manifestovat právě ve snaze poskytovat vysvětlující dějinné narativy a rámovat v nich sociální změnu. Na bázi vytyčeného rámce pak budu usilovat o zodpovězení následujících otázek: Kdo představoval německé kulturní či politické elity? Jakým způsobem německé elity na Slovensku konstruovaly dějiny německého obyvatelstva a kolektivní paměť? Jaké aspekty vlastních dějin akcentovaly? Které naopak byly upozaděny? Jak se tyto důrazy proměňovaly v průběhu sledovaného období? Jaký obraz o své minulosti vytvářely, kupř. prostřednictvím činnosti německých vlastivědných spolků, nejrůznějších vlastivědných, publicistických či beletristických děl?

Signifikantní prvek představují možné kontinuity a diskontinuity mezi meziválečným a válečným obdobím. Německé obyvatelstvo na Slovensku najednou přestalo být občany dosavadního Československa, ale ocitlo se na území nového tzv. Slovenského štátu. Do jaké míry se proměnil diskurs o dějinách s rozpoutáním druhé světové války? Jakou roli v tomto dějinném diskursu sehrávaly jiné národnosti na Slovensku? Došlo k nějakým výraznějším změnám v interpretaci vlastních dějin? Jak se v těchto narativech zrcadlí společenské proměny a válečné zkušenosti? Jaký je dán prostor historii německého obyvatelstva na Slovensku oproti

---

¹⁹⁷ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*, c. d., s. 24.

¹⁹⁸ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií*, c. d.

¹⁹⁹ BOURDIEU, Pierre. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984. s.23. Sám Bourdieu hovoří spíše o dominantní třídě. V tomto případě se elity podílejí na utváření hegemonní struktury.

nově konstruované skutečnosti? Některé z těchto otázek již byly nastíněny v rámci předcházejících kapitol, zde se snažím vyzvednout charakteristické prvky, které se objevují v kolektivním vzpomínání německého obyvatelstva na Slovensku během druhé světové války.

10.1 Mimo Československo – bilancování 20 let v cizím státě

Prosinec 1938 představoval bilancování, nejistotu a další dějinnou zkoušku pro spíšsko-německé obyvatelstvo. Následující léta slibovala jen válku a odříkání, která měla být zároveň „*prubiřským kamenem*“²⁰⁰ pracovitosti, zbožnosti apod. Přestože byla v diskursu přítomna hrozba války, byl tento dějinný okamžik interpretován jako příslib lepší budoucnosti po dlouholetém boji o prosazení větších práv v meziválečném Československu. „*Osud našeho německva, o který jsme v posledních 20 létech tak těžce bojovali, zdá se národnostně kráčetí vsříč lepším časům.*“²⁰¹ Německé jazykové ostrovy na Slovensku byly poměrně malé a ztrácely se dříve uprostřed česky a slovensky mluvících příslušníků československého národa. Vzestup nacistického Německa znamenal možnost rozmachu či ukotvení ve větší entitě podobně jako v případě habsburské monarchie. Němci na Slovensku se dříve upínali k Uhersku a v roce 1918 chtěli zůstat jeho součástí. Jejich záměr se však neuskutečnil, a tak se ocitli v nově vzniklém státě proti své vůli. Rok 1938 se svými zlomovými historickými událostmi, tj. autonomií Slovenska či zabráním pohraničních oblastí mnichovskou dohodou a na základě vídeňské arbitráže, byl tedy interpretován jako bod obratu a možnost dějinného zadostiučinění. Slovenští Němci se již neměli nacházet „*uprostřed cizího moře národa, ale [měli být] silným článkem pevného řetězu německé národní pospolitosti*“.²⁰² Právě tento krok jim měl poskytovat jistotu v dalším postupu a zároveň měl začlenit nové události do dějinného narativu. Fragmentovaná minulost německých ostrovů a obecně Německva spolu s uvědoměním si kolektivity mělo posloužit jako základ pro vybudování společné budoucnosti. V tomto případě se tedy nedá hovořit o nějakém nostalgickém vzpomínání na období meziválečného Československa. Spíše v kolektivní paměti figurovaly připomínky československého státu ve formě quasi-traumatické skutečnosti, kterou bylo potřeba terapeuticky překonat skrze konstruování lepší budoucnosti. V narativu byly vyzvedávány akty příkoří, které byly díky nové politické konstelaci postupně překonávány a německé obyvatelstvo bylo utěšováno slovy, že děsivá minulost je pryč a nyní už bude jen lépe. Nedá se však říci, že by docházelo k vytěsňování, zapomínání nebo kulturní

---

²⁰⁰ Weihnachten 1938! In: *Karpathen-Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschtuums*, 24. 12. 1938 [online], s. 1.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž.

anamnéze. Československá republika byla zdůrazňována v periodikách jako memento minulosti, která se již neměla nikdy zopakovat.

Nostalgie, kterou pojednává např. Martin Franc na příkladu postkomunistické *ostalgie*,²⁰³ jež vyzvedává selektivně některé prvky každodennosti a idealizuje si obraz minulosti může připomínat konstruování míst paměti u spišsko-německého obyvatelstva v období meziválečného Československa. Referenční bod představovala idealizovaná hospodářská situace za habsburské monarchie. Místo paměti zde symbolizoval bývalý hotel v Kežmaroku.²⁰⁴ Mělo připomínat zašlou slávu Uherska a zároveň aktivizovat místní německé obyvatelstvo ke zvýšené podnikatelské aktivitě. Stav hotelu navíc ukazoval na lhostejnost k minulosti, kterou bylo třeba oživit a připomínat, aby nezanikla. S existencí této kolektivní paměti byla úzce spojována také samotná existence spišsko-německého obyvatelstva. Plány na přestavbu a rozvoj hotelu, které nechal vypracovat bývalý kežmarský starosta, nebyly realizovány, což ještě více umocňovalo pocit zmaru. Přitom ekonomická situace německého obyvatelstva nebyla ideální ani za habsburské monarchie, což vykresloval i Johann Buchalla ve svém příspěvku. Na konci 19. století konstatoval, že bydlení na Spiši bylo tvrdé, neboť zde vládly těžké klimatické podmínky a lidé byli náchylní zahánět nepříznivou situaci či deprese alkoholem.²⁰⁵

10.2 Přimknutí k novému kolektivnímu celku a přetvoření kolektivní paměti

Noviny *Karpathen-Post* v roce 1942 opěvovaly devítileté výročí uchopení moci v Německu Adolfem Hitlerem.²⁰⁶ Oceňováno bylo především, co za tuto dobu stihl udělat v pozici vůdce pro německý národ ztělesňovaný všemi Němci na zeměkouli. Zvláště důležité bylo, že německému obyvatelstvu dodal vědomí kolektivity, což bylo retrospektivně vnímáno jako důležitý krok, který přispěl k redefinici kolektivní paměti. Proto mohli spišští Němci v roce 1942 vnímat Adolfa Hitlera rovněž jako svého vůdce a vzpomínat na jeho historický úspěch

---

²⁰³ FRANC, Martin. Ostalgie v Čechách. In: KUNŠTÁT, Daniel, ed. a MRKLAS, Ladislav, ed. *Historická reflexe minulosti, aneb, "Ostalgie" v Německu a Česku*. Praha: CEVRO Institut, 2009. s.193.

²⁰⁴ Der Kesmarker Hotelbau. In: *Karpathen-Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 5. 3. 1927 [online]. s. 1. Viz i STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa*. s. 63. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zp/detail/140486> (06.09.2019, 20:32). Podobně byli připomínáni nostalgicky i zemřelí členové komunity prostřednictvím drobných nekrologů, kdy byla daná postava vztažena k většímu kolektivu – pokud se jednalo o padlého vojáka, tak byl vnímán jako kežmarské dítě. Viz Josef Wein. In: *Karpathen-Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 7.2.1942, s. 2.

²⁰⁵ BUCHALLA, Johann, *Die Zips ein Stiefkind unserer Regierung. Vortrag gehalten im Leibitzer landwirtschaftlichen Casino am 7. Januar 1893*, Kežmarok: Sauter, 1893. s. 2-3.

²⁰⁶ Das neunte Jahr der Machtergreifung – das Jahr weltgeschäfflicher Entscheidung. In: *Karpathen-Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 31.01.1942. s. 1.

v lednu 1933. Byl totiž vnímán jako jeden z nich. Jednalo se de facto o utvoření nového interpretačního rámce, o kterém hovoří Marcel Tomášek v studii s příznačným názvem *Formování, nebo formátování historie?*²⁰⁷ a které může parciálně interpretovat život v meziválečném Československu jako prožité trauma. Parciálně proto, že trauma, jak již bylo zmíněno, implikuje určitou nesdělitelnost, kdežto v tomto případě se neustále objevuje rozvíjení výše uvedených odkazů na Československou republiku, které měly plnit do jisté míry terapeutickou funkci a utěšovat německé obyvatelstvo, že špatné časy pominuly a že nyní bude díky Adolfu Hitlerovi jen lépe. Jedná se o přetváření kolektivní paměti, zároveň zde ale není postižena rovina drobných komunit jako v případě monografie s názvem *Můj děda nebyl nácek*,²⁰⁸ ve které autoři hovoří rovněž o proměnách rodinné paměti. Zároveň je v této konstrukci kolektivní paměti patrný ideologický prvek, na který upozorňuje Bill Schwarz s odvoláním na slova J. H. Plumba. Kolektivní paměť měla sloužit k tomu, aby formovala individua, která se identifikují s daným kolektivem, aby je motivovala a aktivizovala v budoucím konání prostřednictvím ideologické konstrukce.²⁰⁹ Paměť v podstatě představuje způsob, jakým se bude na daný dějinný moment vzpomínat.

Podobně bylo vzpomínání na příchod Hitlera k moci v nové dějinné perspektivě kolektivního vzpomínání konstruováno jako historický zlom, tedy jako výjimečná událost. Přitom v roce 1933 se zpráva o Hitlerově jmenování objevila v listu *Karpathen-Post* v podobě drobné noticky nacházející se mimo titulní stranu, uprostřed standardního zpravodajství z evropských států.²¹⁰ Během druhé světové války se však narativ kolektivní paměti proměnil a Adolf Hitler byl v roce 1942 oslavován jako geniální vůdce, který probudil spišské Němce k jejich německému cítění a „*souvěké*“ sounáležitosti s německým.²¹¹ Druhá světová válka byla vnímána jako gigantický zápas, který měl završit dosavadní dějinný vývoj. O správném nastavení cesty před zmiňovanými devíti lety měly německé obyvatelstvo na Spiši přesvědčit vítězně vztyčené vlajky s hákovými kříži na frontové linii. Spišští Němci tedy měli lidově řečeno zatnout zuby a vydržet. Podobně jako tomu bylo i v minulosti, kdy se museli vyrovnávat s těžkostmi, tj.

---

²⁰⁷ JIRKOVÁ, Klára, ed. a ČERMÁK, Aleš, ed. *Formování historie: interpretace dějin z pohledu různých států*. Praha: Akademie výtvarných umění ve spolupráci s nakl. Aušdruck Books, 2012. s. 34.

²⁰⁸ WELZER, H., MOLLEROVÁ, S., TSCHUGGNALLOVÁ, K. *„Můj děda nebyl nácek“: Nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Argo: Praha 2010.

²⁰⁹ SCHWARZ, Bill. *Memory, Temporality, Modernity: Les Lieux De Mémoire*. In: RADSTONE, Susannah, SCHWARZ, Bill. *Memory: Histories, Theories, Debates*. Fordham University, New York, 2010. s. 45.

²¹⁰ Neues von der Woche. In: *Karpathen-Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 4. 2. 1933, s. 2.

²¹¹ Das neunte Jahr der Machtergreifung – das Jahr weltgeschäfflicher Entscheidung, c. d.

klimatickými podmínkami a dřívější nepříznivou politickou situací za Československé republiky.

Pomyslné propojení mezi slovensko-německým prostorem a širším německým prostředím představovaly význačné osobnosti, které právě působily v minulosti na Slovensku, především v Bratislavě. Jednou z takových osobností byl mj. Johann Baptista Wawra, který se narodil v Čechách a miloval Mozartovu hudbu. Článek z roku 1944, který byl publikován v *Grenzbote*, zdůrazňoval jeho důležitost pro slovensko-německé prostředí a vyzvedával jej z téměř pozapomenutého prostoru do centra pozornosti německého čtenářstva jako jednoho z členů německé komunity, který by měl mít zaručeno čestné místo v kolektivní paměti.²¹² Akcentováno bylo i jeho propojení s důležitými osobami německé hudební scény 19. století, přičemž jako zásadní událost bylo považováno pozvání Richarda Wagnera do Bratislavy na koncert Spolku pro chrámovou hudbu (*Kirchenmusikverein*). Tato a jiné připomínky německé kolektivní paměti však nepředstavovaly jedinou formu kolektivní paměti, která se v té době vyskytovala ve veřejném prostoru. Německý způsob kolektivního vzpomínání narážela často na prosazovanou slovenskou kolektivní paměť upřednostňující historické události bytostně spjaté se slovanstvím, se kterým se německé obyvatelstvo nemohlo ztotožnit. K těmto pomyslným střetům docházelo při nejrůznějších slovanských svátcích, jako bylo např. připomínání příchodu věrozvěstů Cyrila a Metoděje v roce 863. Využívání zmíněného prvku k manifestaci slovenské kolektivity jak v rámci tzv. Slovenského štátu, tak mimo jeho hranice si povšiml v roce 1944 německý deník *Grenzbote*.²¹³ Postavy Cyrila a Metoděje byly spojeny s existencí nového slovenského státu, na jehož vzniku se údajně pomyslně podíleli všichni Slováci. Německé obyvatelstvo bylo z podílu vyčleněno, jako kdyby nemělo žádné zásluhy na vzniku tzv. Slovenského štátu. Přitom by bez nacistického Německa patrně neexistovalo.

Místa paměti, tak jak je definuje Pierre Nora, představovala přetrvávající linky kolektivní paměti, které pomalu ustupovaly ve prospěch stále častěji se objevující redefinované kolektivity v podobě veškerého Německa. Kolektivní paměť nově nezahrnovala pouze historii německého obyvatelstva na Slovensku, ale slovenští Němci se stále častěji hlásili k zásadním milníkům německých dějin jako ke svým vlastním a přijali je svého kolektivního vzpomínání.

V re-konceptualizaci kolektivní paměti bylo důležité nově nadefinovat vzpomínání na zaniklou Československou republiku. Ta představovala quasi-traumatickou vzpomínku, která ale na

---

²¹² Johann Baptist Wawra. In: *Grenzbote*, 2. 7. 1944, s. 5.

²¹³ Cyrill und Method. In: *Grenzbote*, 5. 7. 1944, s. 4.

rozdíle od klasického traumatu nebyla tabuizována, ale terapeuticky opakována v německých periodikách či vykreslována jako jakési memento, které se v nové představě o zářné budoucnosti německého obyvatelstva na Slovensku nemělo opakovat. Propojení významného slovenského svátku Cyrila a Metoděje s oslavou vzniku samostatného slovenského státu, který měl být oslavován a veleben veškerým slovenským obyvatelstvem, a to jak žijícím v něm, tak pobývajícím mimo jeho hranice, ukazuje na jednu z podob slovenské kolektivní paměti – tedy jako binární opozici vůči německému způsobu kolektivního vzpomínání.

11. Následky druhé světové války. Spolehlivost, loajalita a ztráta majetku

Během roku 1943 se začaly stále častěji v německých situačních zprávách objevovat projevy nedůvěry, nespokojenosti a strachu, které byly přítomné nejen u slovenského, ale i u německého sympatizujícího obyvatelstva. Otázka, která byla neustále přítomna v soudobém diskursu, se vázala k budoucímu vývoji slovenského státu v souvislosti s válečným vývojem a obavám německých policejních orgánů na Slovensku, že se dosavadní sympatizanti politicky přesunou do levicového spektra a dojde tak k nabourání legitimacy slovenského státu. S vidinou možné prorážky se stále více dostavovala rezignace a snaha zbavit se odpovědnosti za působení ve své funkci. Jak již bylo demonstrováno v kapitole věnované vztahu mezi slovenským a německým obyvatelstvem, tento negativismus a skepticismus vůči válečnému vítězství nacistického Německa v následujících letech stále více posiloval.

Hodnocena nebyla pouze loajalita a obecná nálada ve společnosti, ale i samotné členstvo *Deutsche Partei* podléhalo neustálému prověřování a zkoumání spolehlivosti, obzvláště pokud nějaký člen nebo členka vyvolávali byť i drobné podezření. Prošetřovány byly jejich názory, arijský původ a další kategorie. Jako ilustrační příklad může posloužit Rudolf D. pocházející ze Strážek,²¹⁴ nacházejících se nedaleko Kežmaroku, který se chystal v roce 1942 na vánoční dovolenou.²¹⁵ Byl však vyzván ze strany místní skupiny DP k tomu, aby se nejprve podrobil jakési bližší nespecifikované přijímací prohlídce. To dotyčný odmítl a na protest odhodil svou stranickou legitimaci, kterou si již nevyzvedl, a odmítal nadále platit i členské poplatky, což nutně vedlo k vyloučení ze strany. Tento čin hrál posléze klíčovou roli, když chtěl natrvalo vycestovat do nacistického Německa. Po dalším prošetřování, kdy byl kladen důraz na

---

²¹⁴ Dnes se jedná o součást Spišské Belé.

²¹⁵ SNA, fond: KdP, karton č. 2, fascikl: 126-2-1, f. 51.

jakýkoliv typ protestního aktu, byla jeho žádost zamítnuta.²¹⁶ Přestože v Německu kvůli totálnímu nasazení dlouhodobě působil, konkrétně od roku 1940, naboural zmíněný prohrěšek v očích stranických orgánů jeho spolehlivost. Mohl tam sice zůstat povolán jako manuální pracovník, ale neměl kvůli tomuto kroku nárok na získání říšskoněmeckého občanství. Z podobných důvodů byla zamítnuta i žádost jeho příbuzného Paula. V jeho případě bylo příčinou několik nepodložených tvrzení, že se vyjadřoval hanlivě vůči politice nacistického Německa.²¹⁷ *Deutsche Partei* využívala podobných strategií, aby disciplinovala svoje členstvo a udržela si své panství. Právě kombinace represe a benefitů v sociální a ekonomické oblasti mohla motivovat některé z členů nebo členek k větší loajalitě.

Kontrolována byla především práce ve prospěch nacionálně socialistické myšlenky. Jak poukazuje ostatně historik Benjamin Frommer na citátu říšského státního sekretáře protektorátu K. H. Franka, kdo pracoval ve prospěch říše, nemusel se ničeho obávat. Ten, kdo však nebyl loajální a pečlivě nepracoval na dosažení kýženého cíle, byl následně perzekuován.²¹⁸ Správná a pečlivá práce byla vnímána jako projev loajality v danou institucionální strukturu. Převedeno na slovenské poměry – pilná činnost, která prospívala *Deutsche Partei* byla odměňována, zatímco nedbalost a nespolehlivost byla stíhána.

Po válce došlo k vypořádání s některými členy německé menšiny, kteří byli aktivní v rámci stranických struktur *Deutsche Partei* a v jiných německých organizacích, prostřednictvím lidového soudnictví. České země a Slovensko měly odlišné retribuční systémy, které se řídily i rozdílnými právními předpisy.²¹⁹ Prostřednictvím retribučního soudnictví se mohla upevňovat síla poválečného panství. Zároveň představovalo důležité vypořádání se s minulostí a redefinování loajality. Zatímco vymezení se vůči německým kolaborantům bylo neproblematicky negativní, uznání viny občanů a občanek slovenské národnosti bylo mnohem problematičtější a ambivalentnější. Jak poukazuje Tony Judt ve svém kanonickém textu *The Past is Another Country*, odpovědnost za zločiny z minulosti byla externalizována a přisouzena prostřednictvím kolektivní viny německému obyvatelstvu,²²⁰ což souvisí i např. s užitím

---

²¹⁶ Tamtéž, f. 52.

²¹⁷ Tamtéž, f. 57.

²¹⁸ FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*, c. d., s. 37.

²¹⁹ Tamtéž, s. 22.

²²⁰ JUDT, Tony. *The Past Is Another Country*. In: DEÁK, István, ed., GROSS, Jan Tomasz, JUDT, Tony (ed.). *The politics of retribution in Europe: World War II and its aftermath*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000. s. 297. Přenesení viny výhradně na německé obyvatelstva a říšskoněmeckou okupační moc tematizuje I Jan Tomasz Gross nebo Jan Grabowski. Viz např. GRABOWSKI, Jan. *Lov na Židy: zrada a vražda v Němci okupovaném Polsku*. Praha: Academia, 2019. GROSS, Jan Tomasz. *Neighbours: the destruction of the Jewish community in Jedwabne, Poland, 1941*. London: Arrow Books, 2003.

lemmata „očista“. Benjamin Frommer upozorňuje na dvojí význam tohoto slova, který je možno reflektovat i na poválečném soudnictví. Zaprvé znamenal zbavení se od „cizích prvků“, zadruhé pak očištění od tzv. vnitřních nepřátel.²²¹ V potrestání či nepotrestání Němců a Němek před soudem za kolaboraci hrál významnou roli odsun. Pro československé orgány bylo mnohem výhodnější co možná nejrychleji odsunout německé obyvatelstvo než projednávat partikulární kauzy před příslušným lidovým soudem a promarnit tak příležitost vystěhovat ho za hranice. Právě odsun byl dalším pomyslným střípkem v mozaice uskutečňované očisty.

Před lidový soud se posléze dostávaly spíše nevýrazné německé figury, které se během války angažovali v *Deutsche Partei*. Sám Franz Karmasin byl sice souzen v nepřítomnosti, ale konečný verdikt se ho nedotkl a dlouhá léta žil anonymně v západním Německu.²²² Podobně na tom byly i jiní významní představitelé strany. Na Slovensku tedy lidovému soudnictví podléhali většinou řadoví aktivní členové DP. Richard S. pocházel z německé rodiny žijící Kežmaroku a byl za války horlivým přívržencem Karmasinovy strany a nacionálního socialismu. Svou náklonnost demonstroval nejen svým členstvím v *Deutsche Partei*, do které vstoupil již v roce 1939 a v níž byli organizovaní i oba jeho synové, ale také neustálým nošením německé uniformy a odznaku s hákovým křížem. Samotné placení členského příspěvku ve straně bylo v poválečném období vnímáno jako de facto financování nacionálního socialismu a stíháno lidovým soudnictvím jako trestný čin. Navíc Richard S. obcházel město s plechovou pokladničkou, do které sbíral peníze na podporu německých vojáků na frontě a také různých německých vojenských akcí.²²³

Na základě této činnosti byl Richard S. po válce souzen jako obhájce nacionálního socialismu, díky němuž se údajně v této oblasti mohl etablovat.²²⁴ Na začátku roku 1945 se evakoval do Čech, ale následně se měsíc po skončení války vrátil do Kežmaroku, neboť si zde patrně projektoval i svoje poválečné působení. Zřejmě se nejednalo o nějakého fanatického přívržence *Deutsche Partei*, který by pronásledoval odlišně smýšlející lidi, ale zároveň nebyl demokratickým a loajálním občanem z poválečné perspektivy, jak zmiňoval ve svém čestném prohlášení kolega ze stejné firmy jako Richard S..²²⁵ Svou výpověď během trestního řízení částečně pozměnil. Zatímco těsně po válce zmiňoval, že jeho vstup do strany byl motivovaný

---

²²¹ FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*, c. d., s. 20.

²²² Viz např. ZÜCKERT, Martin, SCHVARC, Michal a FIAMOVÁ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45*, c. d., s. 164-165.

²²³ ŠAPO SAL, fond: OLS-L, karton č. 13, sign. T-řud 162/1947, f. 3.

²²⁴ Tamtéž, f. 21.

²²⁵ Tamtéž, f. 33.

německým prostředím rodiny, ve kterém vyrůstal,²²⁶ v roce 1947 jej odůvodňoval synovou pedagogickou kariérou, neboť si nemohl údajně dovolit, aby jeho nejbližší příbuzní ve straně angažováni nebyli.²²⁷

Uvedený příklad názorně ukazuje, jak se výpovědi mohly různit, a to i u jedné a té samé osoby. Svou roli mohly sehrávat kariérní důvody či ztotožnění se s nacionálně-socialistickými myšlenkami. Přestože byl dotyčný ve straně, nevylučovalo se to podle něj a jeho kolegů z práce s demokratickým smýšlením nebo loajalitou, protože sám nikoho nepronásledoval za „naše demokratické a protifašistické a protiněmecké“²²⁸ názory. Toto pojetí demokracie mohlo v sobě zahrnovat jak smýšlení Richarda S. jako přesvědčeného člena *Deutsche Partei*, tak jeho kolegy, který měl „svoje“ demokratické názory.

Syn Richarda S., Ludvík, byl v této činnosti mnohem aktivnější. Působil jako učitel a psal pravidelně do rubriky o Spiši do novin DP *Deutsche Stimmen*.²²⁹ Dělal také osvětového referenta strany, takže měl v gesci psaní různých krátkých textů, propagaci kulturních akcí a přijímání hostů. Mimořádný lidový soud, v tomto případě okresní, se postavil do role arbitra, který se přenesl do minulosti a zvažoval z perspektivy daného jedince v onen moment, zda a popř. jaký měl manévrovací prostor, jak intenzivní byl nátlak, který byl vůči němu vyvíjen a jestli mu mohl efektivně vzdorovat.²³⁰ V případě Ludvíka S. soud doznal, že přidělenou funkci mohl odmítnout, navíc jeho manželka byla Češka, což bylo u soudu bráno jako přitěžující okolnost, neboť manželství s ní mu v očích soudu umožňovalo se snáze této funkce vzdát.²³¹ Její postavení za druhé světové války tedy mělo být, viděno touto optikou, lepší a méně bolestné než např. běžné Slovenky. Přitom toto stanovisko do jisté míry opomíjelo protičeský sentiment na Slovensku na konci třicátých let.

Ludvíkovo působení během druhé světové války bylo poměrně ambivalentní. Přestože byl velice aktivním členem *Deutsche Partei*, odmítl vstoupit do jednotek SS a skrýval se na Moravě a poskytl zde údajně prostřednictvím svých příbuzných zbraně českým partyzánům. Jeho rodiče jej sice vychovávali v německém duchu, ale před rokem 1938 prý vystupoval jako Slovák,

---

²²⁶ Tamtéž, f. 23.

²²⁷ Tamtéž, f. 30.

²²⁸ Tamtéž, f. 33.

²²⁹ Tamtéž, f. 35.

²³⁰ O nátlakových akcích vyvíjených na obyvatelstvo žijící na Spiši hovoří ve svém textu mj. i historik Jörg K. Hoensch. Otázkou je, zda tomu tak bylo skutečně i v tomto případě a do jaké míry byla argumentace nátlakem využívána pro obhájení svých aktivit během druhé světové války. Viz HOENSCH, Jörg K. a LEMBERG, Hans, ed. *Studia Slovaca: Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei*. München: R. Oldenbourg, 2000. s. 68.

²³¹ Tamtéž, f. 36.

působil ve slovenských spolcích a hovořil se slovenskými kolegy a kolegyněmi výhradně slovensky či urovnával vzniklé spory mezi německým a slovenským učitelským sborem. Rok 1938 tedy do jisté míry představoval pomyslný zlomový bod a odklon od jedné identity k druhé, přičemž obě byly svým způsobem vlastní Ludvíkovi S. již před tímto rokem.

Někteří Němci a Němky byli velice angažovanými a přesvědčenými sympatizanty nacionálního socialismu. Koloman R. pocházející ze Spišské Belé byl již od vzniku Slovenského štátu členem *Deutsche Partei*.²³² Když se v roce 1941 dozvěděl, že německá vojska táhnou proti Sovětskému svazu a budou procházet právě jeho domovskou obcí, rozhodl se postavit slavoobranu na uvítání německých jednotek a účastnil se následně setkání představitelů DP s německými důstojníky. Koloman je v diskusi horlivě podporoval v boji proti Sovětskému svazu a vychvaloval jejich rozhodnutí a úsilí s ním bojovat. Podle informací uvedených v soudních spisech absolvoval speciální půlroční vzdělání určené pro pracovníky gestapa, avšak nepokračoval ve výcviku dále, protože údajně neměl tak tvrdou povahu, aby tuto pozici mohl zastávat. Přitěžující okolností navíc bylo, že na podzim 1944 vstoupil do Heimatschutzu a působil tak jako ostraha některých strategicky důležitých vojenských objektů. Odsuzována byla především jeho horlivost a fanatičnost v prosazování nacionálního socialismu a také přehnaná konzumace alkoholu,²³³ což ještě více umocňovalo nahlížení na jeho chování jako deviantní. Nebyl majetný, tedy nevlastnil dům a také působil jako pekař. Objevuje se se zde obdobný případ jako u Mateje R. z *Hauerlandu*, jehož motivací ke vstupu do strany byl patrně příslib sociální mobility.

Při své výpovědi se hájil podobně jako Ludvík S., že měl být povolán k jednotkám SS, ale odmítl do nich vstoupit. Zároveň u soudu tvrdil, že byl v roce 1941²³⁴ vyloučen ze strany za odepření služby a účasti na cvičení, nato se přihlásil ke slovenské národnosti. Koloman byl nakonec prohlášen za vinného, přestože některá svědectví jako předsedy MNV jej popisovala jako pravý opak horlivého a tvrdého nacisty,²³⁵ tedy jako bojovníka proti německým jednotkám a zachránce Slováků a Slovenek uvězněných v zajetí. Informace se ale poněkud rozcházel. V některých výpovědích zaznívalo, že působil jako férový dozor při mlatbě,²³⁶ on sám např. zdůrazňoval, že byl internovaný ve vojenském pracovním táboře v Kremnici. Zmiňované

---

²³² ŠAPO SAL, fond: OLS-L, karton č. 13, sign. T-ľud 174/1947, f. 4.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Jinde se uvádí v roce 1942. Srov. tamtéž, f. 2 a f. 25. Obě výpovědi od sebe dělí přibližně dva roky, tj. 1945 a 1947.

²³⁵ ŠAPO SAL, fond: OLS-L, karton č. 13, sign. T-ľud 174/1947, f. 12.

²³⁶ Tamtéž, f. 11.

podání pocházelo od Čecha Tomáše O., který znal Kolomana již od dob, kdy mu bylo dvacet let.²³⁷ Během války odmítl dodávat chléb manželce Tomáše, protože byla Češka.

Spletitý případ ukazuje, jak bylo v poválečných poměrech poměrně obtížné prokázat vinu či nevinu daného člověka a prověřit míru jeho nebo jejího politického angažmá v politické straně či v jiných organizacích a spolcích. Často záleželo na svědcích a také rozhodnutí samotného lidového soudu. O rozsudcích rozhodovaly zpravidla místní či okresní lidové soudy, popř. Národní soud, což se odvíjelo od agendy, její závažnosti, domovské příslušnosti a jiných faktorů. Právě případ Kolomana byl nejprve na okresním lidovém soudě v Piešťanoch,²³⁸ ale protože tam dotyčný nepříslušel,²³⁹ byla tato kauza delegována na okresní lidový soud v Levoči. Jak ukazují oba případy, projednávání celé věci bylo velice zrychlené, doba určená na stopování obžalovaného byla zhruba 8 dní a hlavní projednávání probíhalo již do 14 dní od podání spisu.²⁴⁰ Z příkladu Tomáše z Popradu je patrné, že trestní oznámení mohl na danou osobu podat prakticky kdokoliv, posléze se řízení celého sporu ujal obžalobce, který určoval i další postup. Konečný verdikt mohl znít trest smrti, osvobození, pobyt v pracovním táboře nebo jako v případě Richarda S. veřejné pokárání.²⁴¹ Mimořádně se ukládaly i jiné tresty, jako např. konfiskace majetku. Ona rychlost projednávání byla spojena se snahou o co možná nejrychlejší vypořádání se s minulostí v poválečném období a přetavení pozornosti slovenské společnosti na budoucí vývoj v československém státě.

Po odsunutém německém obyvatelstvu zůstalo na Slovensku mnoho opuštěných nemovitostí, především na Spiši a v oblasti *Hauerlandu*. Zatímco o domky na Spiši byl projevován poměrně velký zájem, hůře tomu bylo v okolí Prievidzi nebo Handlové.²⁴² Vylidněné německé obce se pak staly předmětem různých sociálních experimentů. Někteří osídlenci čekali na vyrozumění od státních úřadů, zda mohou v prozatímně využívaných nemovitostech zůstat a hospodařit na přidělených pozemcích. Tato nejistota se promítla do vztahu, který měli k danému majetku. Chovali se k němu poněkud ledabyle a obávali se případných marných investic do oprav nově nabytých domů. Původně německá obec Chvojnica v prievidském okrese, která byla po druhé

---

²³⁷ Tamtéž, f. 20.

²³⁸ Tamtéž, f. 7.

²³⁹ GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa, Milan OLEJNÍK a Štefan ŠUTAJ. *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945–1953 v dokumentoch*. Prešov: Universum, 2005. s. 89. Jedná se o Vykonávací nařízení Sboru pověřenců Slovenské národní rady ze dne 5. června 1945.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 90.

²⁴¹ Tamtéž, s. 84. Zde se jedná o původní nařízení Slovenské národní rady z 15. května 1945.

²⁴² GABZDILOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*, c. d., s. 54.

světové válce prakticky vyhlazena, posloužila jako jakási lokální sociální laboratoř.²⁴³ Hned po skončení války v roce 1945 sem byly přestěhovány romské rodiny téměř z celého okresu. Domy v jiných německých obcích se staly předmětem drancování. V Bratislavě se německé nemovitosti staly lukrativním artiklem, který často končil v rukou členstva komunistické strany nebo policejních složek.²⁴⁴

12. Závěr

Německá menšina prošla během druhé světové války jistou deziluzí. Zatímco autonomie Slovenska z 6. října 1938 a vznik nového slovenského státu byly oslavovány jako příslib lepší budoucnosti, později se situace proměnila v souvislosti s válečnou situací. Němci a Němky se po podstoupení jihoslovenských oblastí Maďarsku najednou stali nejpočetnější menšinou. Postavení *Deutsche Partei*, tehdy nejdůležitější německé strany, posílilo mj. i díky tomu, že se její předseda Franz Karmasin stal státním sekretářem, který měl ve svých kompetencích starost o veškeré německé obyvatelstvo na Slovensku. K jejímu výsadnímu postavení mezi německými stranami ve Slovenském štátě dopomohlo úzké propojení se Sudetoněmeckou stranou a také finanční pomoc ze strany nacistického Německa.²⁴⁵ Díky vzniku slovenského státu požívala i lepší legislativní podmínky pro své působení a nebyla tak jím příliš svazovaná jako *Karpatendeutsche Partei* v době první československé republiky (kapitola 7). Nejprve se straně dařilo získat podporu ze strany většiny německého obyvatelstva nebo alespoň zachovat její indiferentnost. Na rozdíl od tvrzení Dušana Kováče²⁴⁶ se ukazuje, že oblast Spiše nebyla jednoznačně promaďarská, ale prosvítal zde názorový střet mezi mladší a starší generací a ideová rozrůzněnost (viz kapitola 4.2). Kováč totiž zmiňuje, že promaďarský nárok vznášela starší generace, z jeho výkladu však není zcela patrné, jak se k tomu stavěla ta mladší. Mladší generace projevovala k nacionálnímu socialismu sympatie, což může být způsobeno

---

²⁴³ ŠATN BO, fond: ONV-P, karton č. 56, fascikl: 95/1947, f. 29. Viz i STACHOVÁ, Monika. *Romové ve 30. a 40. letech 20. století na Slovensku (1927-1950)*. 2019. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Vedoucí práce Spurný, Matěj. s. 52.

²⁴⁴ GABZDILOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*, c. d., s. 55.

²⁴⁵ Viz např. SCHVARC, Michal, HRUBOŇ, Anton. *Od "ochrany nemeckej veci" ku kultu hákového kríža*, c. d., s. 176 a 182.

²⁴⁶ KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*, c. d., s. 138.

podobnými faktory, které vedly k uzavření levočského gymnázia v roce 1934,²⁴⁷ tj. pozvolné pronikání nacionálněsocialistických myšlenek skrze tamější působení sudetských Němců.

Deutsche Partei si vytvořila poměrně rozsáhlé organizační struktury, které mocensky zasahovaly do fungování různých oblastí německého života, od školství až po kulturu (kapitola 5 a 8). Jejich prostřednictvím se snažila na Slovensku rozšiřovat nacionální socialismus a představu o partikulární karpatoněmecké identitě. Tato představa propojovala všechny Němce a Němky žijící na Slovensku a dovolovala rovněž přihlášení se k všenněmecké identitě. Její kontrola ale nebyla všeobjímající. Pokoušela se vyvázat německé školství z limitujícího vlivu slovenských orgánů a financování. Konstruovala tzv. *mýtus kolonistů*²⁴⁸ (viz kapitola 4.2, 10 a 7), kteří byli nositeli německé kultury a vyspělosti v oblastech východní Evropy. Jejich činnost prospívala i slovenskému obyvatelstvu, kterému podle zmiňovaného dějinného narativu dopomohli k rozvoji a posléze prostřednictvím nacistického Německa k vytoužené nezávislosti (kapitola 9 a 3.2). DP propagovala vizi nacionálně socialistické kultury, spojující v sobě prvky tradice, antimodernismu a modernismu (kapitola 4.3 a 8), jež byla nejlépe patrná na kulturním rozvoji chudšího *Hauerlandu*.

Zásadní krizi postavení *Deutsche Partei* lze vysledovat od roku 1943, kdy se začala postupně zakalovat víze německého vítězství v druhé světové válce (kapitola 11). Mnozí Němci se navíc obávali vojenských odvodů. V průběhu roku 1944 a 1945 taktéž probíhala evakuace německého obyvatelstva před postupujícími vojsky Rudé armády.²⁴⁹ V této době se objevily i nejviditelnější rozpory mezi stranickou politikou a samotnými představami německého obyvatelstva. Strana se snažila Němce a Němky motivovat, aby se evakovali. Ti však protestovali, neboť se obávali ztráty či zničení svých nemovitostí a zpusťování polností. Další ohrožení pro ně představovaly partyzánské jednotky, které se mstily na těch, kteří byli považováni za udavače a udavačky (kapitola 4.3). Na problematiku rozlišení mezi partyzány a civilním obyvatelstvem poukazoval i Carl Schmitt. Právě tato komplikace předznamenala změny ve vedení války.²⁵⁰

Rozpory mezi stranou a samotnými Němci a Němkami také vznikaly, když se DP prostřednictvím své nacionálně socialistické rétoriky snažila přimět ženy k vyšší porodnosti. O tom, že se jí to příliš nedařilo, i když začala se svou agitací již v předválečné době, tedy na

---

²⁴⁷ STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa*, c. d.,

²⁴⁸ ZÜCKERT, Martin, SCHVARC, Michal a FIAMOVÁ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45*, c. d., s. 299.

²⁴⁹ Viz tamtéž, s. 290-291.

²⁵⁰ SCHMITT, Carl. *Teorie partyzána: poznámka na okraj k pojmu politična*. Praha: OIKOYMENH, 2008.

podzim 1938, svědčí poměrně častá tematizace potratových kauz nejen ve Slovenském štátě, ale i na územích, která byla přiřčena k nacistickému Německu (kapitola 6).

Na druhé straně byla *Deutsche Partei* relativně úspěšná při zakládání nových německých škol v periferních oblastech či ve snaze zajistit lepší postavení německému obyvatelstvu. Dosáhla také oslabení vlivu jiných německých stran a posílila své členstvo, ať již na základě dobrovolnosti nebo nátlakových akcí (kapitola 3.1 a 11). S tím souvisela určitá proměna německých elit, která se dotkla především spišskoněmecké oblasti a také učitelstva, které na podzim 1938 hojně z této oblasti odcházelo na území zabrané Maďarskem (kapitola 3.1). Oslabila také pozice osob, které byly personálně provázané se *Zipser Deutsche Partei*, tedy tradiční a silnou stranou působící právě na Spiši.

Diplomová práce se snažila zachytit velkou proměnlivost identifikací německého obyvatelstva na Slovensku či faktorů, které na její změnu měly vliv. Poukazovala také nestálost podpory zdola, která mohla být snadno narušena různými externími či interními vlivy. Tato dynamika se týkala také důležitého pojmu, tedy loajality (2.4 a 11). S přesouváním válečné zóny se měnily i představy o lojalitě, tj. o tom, co si stát představoval pod pojmem lojalita a to, co pod tímto pojmem chápali jednotliví Němci a Němky. V podpoře politického režimu hrála roli důvěra ve změnu nebo naopak obavy z následků kolaborace za druhé světové války. Pokud se dotyčný (dotyčná) nemohl (nemohla) po skončení druhé světové války prokázat „osvědčením o národní spolehlivosti“, které by vyloučilo jeho či její zapojení do kolaborace s nacistickým Německem a také angažovanost v jeho tehdejších stranických strukturách, mohla podléhat lidovému soudnictví nebo odsunu. Po skončení války se také na Slovensko navraceli někteří z evakuovaných Němců a Němek. Jiní se však nevrátili, a to z důvodu odchodu do zahraničí nebo byli násilně zabiti, jako tomu bylo např. na Švédských šancích u Přerova.²⁵¹

---

²⁵¹ HÝBL, František. *Krvavá noc na Švédských šancích nedaleko Přerova 18. a 19. června 1945 = Die blutige Nacht des 18. und 19. Juni 1945 auf den Schwedenschanzen unweit der Stadt Přerov*. Přerov: Statutární město Přerov, 2018. Zde bylo zabito přes 250 mužů, žen a dětí německé národnosti, kteří byli evakuováni ze Slovenska.

Bibliografie

Archivní fondy

Bundesarchiv, fond: R70-SLOWAKEI, Deutsche Polizeidienststellen in der Slowakei

Slovenský národný archív, fondy: Ministerstvo vnútra, Karpatendeutsche Partei

Štátny archív Bratislave, fond: Župa bratislavská III, Četnicka a žandárska stanica v Malackách

Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Kremnica, fond: Okresný úrad v Kremnici

Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, fond: Okresný ľudový súd v Levoči

Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice, fond: Okresný národný výbor v Prievidzi

Pomůcky

RAINER, Rudolf, ULREICH, Eduard, *Karpatendeutsches Biographisches Lexikon*, Stuttgart 1988.

STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014.

Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej: úradný soznam miest podl'a zákona zo 14. apríla 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar. V Praze: "Orbis" 1936.

Periodika

Grenzbote: deutsches Tagblatt für die Karpathenländer. Bratislava: Iván von Simonyi s. Erben, 1938-1944.

Karpathen-Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Förderung der gesamten Belange der Zipser Deutschtums. Kežmarok: Theodor Sauter, 1938-1942.

Primární literatura a edice dobových dokumentů

BUCHALLA, Johann, *Die Zips ein Stiefkind unserer Regierung. Vortrag gehalten im Leibitzer landwirthschaftlichen Casino am 7. Januar 1893*, Kežmarok: Sauter, 1893

GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa, Milan OLEJNÍK a Štefan ŠUTAJ. *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945–1953 v dokumentoch*. Prešov: Universum, 2005.

MARSO, Julius von a Karl HAUSKRECHT. *Der politische Leiter: Die Satzungen der Deutschen Partei*. Käsmark: Paul Sauter, 1941.

Pressburg in der neuen Slowakei: Geschichte, Kultur, Wirtschaft. Mit 32 Bildtafeln in Kupfertiefdruck und einem Stadtführer. Pressburg: Buch – und Zeitungsverlagsgenossenschaft, 1940.

ZACHAR, Ľudovít. *Die Jahrhundertalte Freundschaft zwischen Deutschen u. Slowaken.* Pressburg: Slow.-deutschen Gesellschaft, 1940.

Studie a články

MASLOWSKI, Nicolas. Politika paměti: Mezi minulostí a přítomností. In: *Slovak Journal of Political Science*, roč. 13, č. 4. Trnava: Faculty of Social Sciences 2013.

NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií. In: BENZA, Alban (ed.). *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách*, 1998. Cahiers du CEFRES; no. 13.

SCHVARC, Michal. Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku v rokoch 1935-1938. In: *Historický časopis: Historického ústavu SAV*, 2004, roč. 52, č. 1, s. 87-118.

SCHVARC, Michal. Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: *Vojenská história : časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, 2005, roč. 9, č. 4, s. 102-108.

TODOROV, Tzvetan. Zneužívání paměti. In: *Antologie francouzských společenských věd: Politika paměti* (Cahiers du CEFRES. N° 13), 1998.

Sekundární literatura

ADORNO, Theodor W., Max HORKHEIMER, Michael HAUSER a Milan VÁŇA. *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty.* Praha: OIKOYMENH, 2009.

ANDERSON, Benedict R. O'G. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu.* Praha: Karolinum, 2008.

ASSMANN, Aleida. *Formen des Vergessens.* Göttingen: Wallstein, 2016.

BOURDIEU, Pierre. *Distinction: a social critique of the judgement of taste.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1984.

DEÁK, István, ed., GROSS, Jan Tomasz, JUDT, Tony (ed.). *The politics of retribution in Europe: World War II and its aftermath.* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000.

ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. I., Proměny chování světských horních vrstev na Západě.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2006.

FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu.* Praha: Academia, 2010.

- GABZDILOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2005.
- GRABOWSKI, Jan. *Lov na Židy: zrada a vražda v Nĕmci okupovanĕm Polsku*. Praha: Academia, 2019.
- GRIFFIN, Roger. *Modernismus a fašismus: pocit začátku za Mussoliniho a Hitlera*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016.
- HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní pamĕť*, Praha 2009.
- HOENSCH, Jörg K. a LEMBERG, Hans, ed. *Studia Slovaca: Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei*. München: R. Oldenbourg, 2000.
- HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctĕho století ve srovnávací perspektivĕ*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999.
- HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský: korene, podoby a reflexie fašizmu na Slovensku (1919-1945)*. Bratislava: Premedia, 2021.
- HUTCHINSON, J. and SMITH A.D. (eds.), *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- HÝBL, František. *Krvavá noc na Švédských šancích nedaleko Přerova 18. a 19. června 1945 = Die blutige Nacht des 18. und 19. Juni 1945 auf den Schwedenschanzen unweit der Stadt Přerov*. Přerov: Statutární město Přerov, 2018.
- IGGERS, Georg G., HAAR, Ingo, FAHLBUSCH (ed.). *German Scholars and Ethnic Cleansing, 1919-1945*. London: Berghahn Books, 2007.
- JIRKOVÁ, Klára, ed. a ČERMÁK, Aleš, ed. *Formování historie: interpretace dějin z pohledu různých států*. Praha: Akademie výtvarných umĕní ve spolupráci s nakl. Ausdruck Books, 2012.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela, ed., KOWALSKÁ, Eva, ed. a KREKOVIČOVÁ, Eva, ed. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2009.
- KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. Bratislava: Veda, 1991.
- KOVÁČ, Dušan. *Vysídlenie Nemcov zo Slovenska: (1944-1953)*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobĕ dějiny Akademie věd ČR, 2001.
- KUBIŠ, Karel, ed. *Obráz druhého v historické perspektivĕ. II, Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Praha: Karolinum, 2003.
- KUNŠTÁT, Daniel, ed. a MRKLAS, Ladislav, ed. *Historická reflexe minulosti, aneb, "Ostalgie" v Německu a Česku*. Praha: CEVRO Institut, 2009.

LATOURE, Bruno. *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

OSTERKAMP, Jana, ed. a SCHULZE WESSEL, Martin, ed. *Exploring loyalty*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.

POLLÁK, Miroslav, ŠVORC Peter (eds.). *Spišské exody v 20. storočí*. Levoča: Občianskej združenie Krásny Spiš, 2017.

RADSTONE, Susannah, SCHWARZ, Bill. *Memory: Histories, Theories, Debates*. Fordham University, New York, 2010.

SCHMITT, Carl. *Teorie partyzána: poznámka na okraj k pojmu politična*. Praha: OIKOYMENH, 2008.

SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011.

SZALÓ, Csaba. *Paměť míst: kulturní sociologie vzpomínání*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2017.

ŠMIGEL, Michal, MIČKO, Peter (ed.). *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov. IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. - 15. apríla 2005*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005.

ŠPROCHA, Branislav a Pavol TIŠLIAR. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938-1945*. [Bratislava]: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016.

TANCER, Jozef. *Rozviazané jazyky: ako sme hovorili v starej Bratislave*. Bratislava: Slovart, 2016.

WEBER, Max a HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998.

WELZER, H., MOLLEROVÁ, S., TSCHUGGNALLOVÁ, K. *„Můj děda nebyl nácek“: Nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Argo: Praha 2010.

ZÜCKERT, Martin, SCHVARC, Michal a FIAMOVÁ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45: Verlauf, Kontexte, Folgen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2019.

ZÜCKERT, Martin, ed., SCHVARC, Michal, ed. a MEIER, Jörg, ed. *Migration - Zentrum und Peripherie - kulturelle Vielfalt / neue Zugänge zur Geschichte der Deutschen in der Slowakei*. Berlin: Frank & Timme, Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2018.

Elektronické zdroje

<https://www.kezmarok.com/?Historia-Kezmarku/Dejiny-mesta-Kezmarok/V-tieni-risskeho-orka-Kezmarok-v-obdobi-II.-svetovej-vojny/XXIII.-Z-prihovoru-Johanna-Liptaka>

<http://www.dws-xip.pl/reich/biografie/numery/numer2.html>

<https://www.psp.cz/docs/laws/dek/331945.html>

Závěrečné práce

STACHOVÁ, Monika. *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa*. 2015. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Vedoucí práce Spurný, Matěj.

STACHOVÁ, Monika. *Romové ve 30. a 40. letech 20. století na Slovensku (1927-1950)*. 2019. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Vedoucí práce Spurný, Matěj.